

Юлія Ващенко

Право на доступ до електроенергії в системі прав людини: міжнародно-правовий аспект.

У статті досліджується питання, чи є право на доступ до електроенергії правом людини. Автор статті аналізує джерела міжнародного права прав людини, позиції дослідників та висловлює власну думку щодо місця права на доступ до електроенергії в системі прав людини.

This article explores whether access to electricity should be considered part of the Human Rights. The author of this article analyses International Human Rights Law sources, the opinions of the researchers and proposes her own vision concerning the place of the Right to Electricity Access in the system of Human Rights.

Наше життя сьогодні неможливо уявити без енергетичних послуг і, передусім, без електропостачання. Саме доступ до електричної енергії створює умови для ефективної реалізації переважної більшості прав людини і громадянина: особистих, соціальних, економічних, культурних, політичних. У зв'язку з цим забезпечення доступу громадян до електроенергії є одним із основних завдань сучасної правової та соціальної держави.

Однак, в усьому світі існує проблема забезпечення сталого доступу до електроенергії. Серед причин цього може бути, зокрема, відсутність технічних можливостей забезпечення енергопостачання, наприклад, проблема віддалених регіонів. Проте, відсутність доступу до енергії може бути також результатом неможливості оплати енергетичних послуг, а саме коли людина (родина) не може оплачувати сучасні енергетичні послуги (зокрема, послуги опалення, електропостачання, газопостачання) за обґрунтованими цінами / тарифами. В останньому випадку мова йде про таке явище як енергетична бідність [1; 2]. Вирішення зазначеної проблеми належить до першочергових завдань країн світу. Луїс Анібал Авілес, аналізуючи питання доступу до електроенергії у праві ЄС, звертає увагу, що така проблема існує як у нових державах – членах ЄС, так і у розвинутих країнах ЄС [3].

У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 65/151 від 20 грудня 2010 р., якою 2012 рік було проголошено Міжнародним роком сталої енергії для всіх, зокрема, звертається увага на те, що понад три мільярди людей у країнах, що розвиваються, розраховують на традиційну біомасу для приготування їжі та опалення, 1,5 мільярди людей не мають електроенергії, і навіть якщо енергетичні послуги є доступними, мільйони бідних людей не здатні їх оплачувати [4].

Враховуючи важливість доступу до електричної енергії для реалізації основоположних прав людини і громадянина, постає питання, а чи не є право доступу до електроенергії одним із основних прав сучасної людини? Саме пошуку відповіді на це питання у міжнародно-правовому контексті присвячена ця публікація.

В останні роки питання щодо сутності права на доступ до електричної енергії та його місця у системі прав людини і громадянина все частіше привертає увагу науковців [1; 3; 5; 6; 7].

Президент США Барак Обама на прес-конференції, присвяченій візиту Президента Китайської Народної Республіки Ну Цзиньгао у січні 2011 року, зазначив: "Сполучені Штати зацікавлені у тому, щоб сотні мільйонів людей подолали бідність. Ми віримо, що складовими справедливості та прав людини є можливість людей заробляти на життя, мати достатньо їжі, мати дах над головою, та мати електроенергію" [8]. Тобто, доступ до електроенергії розглядається Бараком Обамою як право людини, належна реалізація якого є однією з обов'язкових умов подолання бідності.

На думку Ісакова І.І., забезпечення доступу до електроенергії є одним із основних принципів енергетичного співробітництва держав. Науковець звертає увагу на те, що в теорії міжнародного права проблема існування вказаного принципу не піднімалася, не сформульовано та не розкрито його правовий зміст і в міжнародно-правових документах [7].

Відповідно до ст. 22 Загальної декларації прав людини, прийнятої і проголошеної резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року, кожна людина, як член суспільства, має право на соціаль-

УДК 341.1

ВАЩЕНКО Юлія В'ячеславівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

© Ю. Ващенко, 2013

не забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній сферах за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави [9]. Безумовно, належна реалізація переважної більшості прав людини у зазначених сферах на сьогодні є неможливою без доступу до електроенергії.

Важливе значення для визначення місця права на доступ до електроенергії в системі прав людини є аналіз положень Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, ратифікованого Указом Президії Верховної Ради УРСР №2148-VIII від 19.10.1973 р. (далі – Пакт) [10].

Перш за все, відповідно до ст. 11 Пакту держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя. Держави – учасниці вживуть належних заходів щодо забезпечення здійснення цього права, визнаючи важливе значення в цьому відношенні міжнародного співробітництва, заснованого на вільній згоді. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнаючи основне право кожної людини на свободу від голоду, повинні вживати необхідних заходів індивідуально і в порядку міжнародного співробітництва, які б включали проведення конкретних програм для того, щоб, зокрема, поліпшити методи виробництва, зберігання і розподілу продуктів харчування шляхом широкого використання технічних і наукових знань, поширення знань про принципи харчування і вдосконалення або реформи аграрних систем так, щоб досягти найбільш ефективного освоєння і використання природних ресурсів.

Хоча у зазначеній статті не йде мова про доступ до енергетичних послуг в цілому та до електрозабезпечення зокрема, однак, цілком логічно науковці пов'язують можливість реалізації права на достатній життєвий рівень з наявністю доступу, в першу чергу, до електроенергії [5; 7].

Наступною нормою Пакту, що має безпосереднє відношення до піднятої проблематики, є стаття 15, у якій закріплене право кожної людини на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування. Безумовно, виробництво та використання електричної енергії відносяться до найбільш вагомих результатів наукового прогресу, без яких є неможливим подальший розвиток.

Однак, безсумнівно, від наявності доступу до електроенергії залежить ефективна реалізація також інших прав, передбачених Пактом, зокрема: права заробляти на життя (ст. 6); права на справедливі і сприятливі умови праці, яке включає також умови роботи, що відповідають вимогам безпеки та гігієни (ст. 7); права на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я (ст. 12); права на освіту (ст. 13); права на участь у культурному житті, свободи творчої та наукової діяльності (ст. 14).

В останні роки проблему доступу до електроенергії все частіше розглядають у контексті забезпечення гендерної рівності та недопущення дискримінації жінок. Як зазначає Катрін Даніельсен, жінки у більшості країн, що розвиваються, страждають від енергетичної бідності більше, ніж чоловіки. Без доступу до сучасних енергетичних послуг, жінки та дівчата проводять більшу частину дня, виконуючи базові побутові роботи, включаючи тривалі та фізично важкі роботи щодо збирання біомаси. Доступ до енергії залежить від статі... Нерівні гендерні відносини обмежують можливість жінок брати участь та захищати свої енергетичні потреби у процесі прийняття рішень на всіх рівнях енергетичної системи [6]. До речі, доступ до енергетичних послуг Катрін Даніельсен розглядає як право людини. Зокрема, вона зазначає, що індивідуальні споживачі енергії – чоловіки та жінки – є власниками прав, які мають законне право вимагати від Держави в якості первинного носія обов'язку захищати, стимулювати та підтримувати їхні права доступу до базових енергетичних послуг [6]. На необхідність забезпечення доступу жінок, що проживають у сільській місцевості, до послуг з електропостачання, звертається увага у Конвенції ООН "Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок" від 19 грудня 1979 року (ратифіковано Україною як членом ООН в 1980 році). П (h) ч.2 ст. 14 вказаної Конвенції передбачено, що держави – учасниці вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у сільських районах з тим, щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок їх участь у розвитку сільських районів та в одержанні переваг від такого розвитку і, зокрема, забезпечують таким жінкам право користуватися належними умовами життя, особливо житловими умовами, каналізацією, електро- та водопостачанням, транспортом і зв'язком [11].

Законом України №89/98-ВР від 06.02.1998 р. було ратифіковано Договір до Енергетичної Хартії [12]. Зокрема, у преамбулі до Європейської енергетичної хартії зазначається, що розширення енергетичного співробітництва між Сторонами, що підписали цей документ, є необхідною умовою економічного прогресу та – у більш широкому плані – соціального розвитку і підвищення якості життя. Тобто, визнається безпосередній зв'язок між доступом до енергетичних послуг та якістю життя.

На думку Стівена Р. Туллі, важливим першим кроком у напрямку визнання права людини на доступ до електроенергії є розроблення Комітетом економічних, соціальних та культурних прав ООН загального коментаря щодо права людини на достатній життєвий рівень в цілому та щодо доступу до електроенергії зокрема [5]. Підтримуючи загалом вказану позицію, вважаємо, що доступ до електроенергії не є виключно складовою права на достатній життєвий рівень. Як зазначалося вище, від наявності доступу до сучасних енергетичних

послуг, та, передусім, до електрозабезпечення, залежить можливість ефективної реалізації цілого ряду економічних, соціальних та культурних прав. На нашу думку, більш доцільним є розроблення загального коментаря щодо права на доступ до електроенергії та його зв'язку з іншими правами людини, передбаченими Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права.

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо, що в сучасних умовах право на доступ до електричної енергії є одним із основних прав людини, від якого залежить реалізація багатьох інших прав людини і громадянина: особистих, економічних, соціальних, культурних, політичних. Цей факт визнає і професійна громадськість, і суспільство в цілому. У зв'язку з цим, існує нагальна необхідність нормативного закріплення та уніфіковано-го визначення сутності цього права, в першу чергу, на міжнародному рівні.

1. Ващенко Ю.В. Права споживачів енергії як права людини // Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні: зб. матеріалів III Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 29 листоп. 2012 р.). - К.: Нац. акад. внутр. справ, 2012. - 260 с. - С.172-173.
2. Ващенко Ю.В. Роль енергетичних регуляторів у стимулюванні використання відновлюваних джерел енергії // Альтернативна енергетика і енергетична безпека в міжнародному і національному праві. Тематичний додаток до Українського щорічника міжнародного права. Збірка матеріалів Міжнародної наукової конференції «Роль міжнародного права в розвитку екологічної альтернативи сучасній енергетиці» (25 квітня 2012 р.) / За редакції О.В. Задорожного і В.І. Олещенка; Відповідальний секретар С.Д. Білоцький. - К.: «Фенікс», 2012. - 298 с. - С.184-193. - С. 186.
3. Luis Anibal Aviles. Electric Energy Access in European Law: a Human Right? // Columbia Journal of European Law. - Vol. 19. - 2012. - Feb. 21, 2012.
4. Resolution of the United Nations General Assembly 65/151 from 20 December 2010 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/521/60/IMG/N1052160.pdf?OpenElement>
5. Stephen R. Tully. The Contribution of Human Rights to Universal Energy Access // Northwestern Journal of International Human Rights. - Volume 4. - Issue 3 (Spring 2006).
6. Katrine Danielsen. Gender equality, women's rights and access to energy services: an inspiration paper in the run-up to Rio+20 [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

- http://eu2012.dk/en/NewsList/April/Week-15/~/_/media/Files/Other%20meetings/April/EU%20Sustainable%20Energy%20for%20All%20Summit/Gender%20Energy%20Report.pdf
7. Исаков И.И. Основные принципы энергетического сотрудничества государств // Евразийский юридический журнал. - 2007. - №2. - С.76-82.
8. Press Conference with President Obama and President Hu of the People's Republic of China, January 19, 2011 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/01/19/press-conference-president-obama-and-president-hu-peoples-republic-china>
9. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року // Офіційний Вісник України. - 2008. - №93 від 15.12.2008. - Ст.3103.
10. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. // Вісник Конституційного Суду України. - 2006. - №4. - 09.11.2006 р.
11. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women of 19 December 1979 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm#intro>
12. Закон України №89/98-ВР від 06.02.1998 р. «Про ратифікацію Договору до Енергетичної Хартії та Протоколу до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів» // Відомості Верховної Ради України. - 1998. - №26. - Ст. 150.

Right to Electricity Access in the System of Human Rights: International Law aspect

It is impossible to imagine our life without energy services and, first of all, without electricity supply. However, there is a world-wide problem of encouragement of sustainable electricity access. There are deferent reasons for this problem, in particular, lack of technical capacity for encouragement of energy supply, and energy poverty that can be defined as inability of a person (a family) to pay for modern energy services. The problem of women's access to energy services (the encouragement of gender equality in the sphere of energy consumption) is one of the important aspects of energy poverty.

Taking into considering the importance of electricity access for the realization of fundamental Human Rights, we would like to ask a question: if the right to electricity access is a Fundamental Human Right?

Although such Right is not mentioned in the main sources of International Human Rights Law, it is undoubtedly that the realization of the majority of personal, social, economic, cultural and political Human Rights depends on electricity access. On the basis of the analysis of International Human Rights Law acts, researchers' opinions, we propose to stipulate the Right to Electricity Access as one of fundamental Human Rights and provide its unified definition on international level. We support the proposal presented by Stephen R. Tully regarding the development of the General Comment of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights as a first step toward recognizing a human right to electricity access. However, we propose to detail in such General Comment the right to electricity access as a Human Right in its connection with other Human Rights stipulated by the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

Андрей Пазюк

Цифровые права человека: свобода или собственность?

Стаття присвячується міжнародно-правовим проблемам забезпечення та захисту «цифрового» покоління прав людини, зокрема, права інтелектуальної власності, свободи інформації, свободи вираження, комунікації та приватності.

The paper is devoted to the theoretical aspects of international law related to the protection of digital human rights, particularly, intellectual property rights and freedom of information and freedom of expression, the right to communicate, and the right to privacy.

Цифровая эпоха, свидетелями и участниками которой мы являемся, характеризуется повсеместным проникновением коммуникационной среды на основе интернет-технологий во все сферы человеческой жизни. Правовые принципы, сформированные в предыдущем веке для охраны интеллектуальной собственности, оказались несостоятельными перед лицом технологического прогресса.

В научной среде идет активное обсуждение вопросов, связанных с приведением концепции защиты интеллектуальной собственности в соответствие с требованиями научно-технического прогресса, которому правовые предписания должны содействовать, а не являться сдерживающим барьером.

В настоящей статье мы ставим своей целью показать тенденции развития международно-правовой защиты интеллектуальной собственности с учетом необходимости содействия таким фундаментальным свободам личности как свобода выражения и приватность. При этом анализ как непосредственного международно-правовых актов, так и практики их применения международными и национальными судебными органами позволит выявить имеющиеся спорные вопросы, требующие своего международно-правового обеспечения.

В контексте существующей «конкуренции» между правами интеллектуальной собственности и свободой информации, правовые и политико-правовые аспекты рассматривались в работах таких ученых как Лессиг Л. [1], Хугенхольц П. [2], Фурхуф Д. [3], Стровел А. и Талкенс Ф. [4], Сакулин В. [5], Гинсбург Дж. [6]. Международно-правовым аспектам защиты прав интеллектуальной собственности уделялось внимание в публикациях Геллера П. [7], Голдштейна П. [8], Левински С. [9]. Так называемый «трехуровневый тест» для оценки допустимости исключений из общих правил защиты интеллектуальной собственности специально исследовался в историческом ракурсе и концептуально Хугенхольцем П. и Окидиджем Р. [10], Синтфлебенем М. [11] Глубокий анализ Бернской Конвенции в части исключений из общей защиты копирайта с аргументацией в пользу расширения этих ограничений и исключений, усиливающих «важность доступа к творческим работам для развивающихся стран» провел уже упомянутый Окидидже Р. [12] С позиции правообладателей, исследование значимости исключений и ограничений можно найти в трудах Постоянного Комитета ВОИС по авторским и смежным правам [13]. Исследование эффективности реализации соглашения ТРИПС на примере развивающихся стран провела Дир К. в 2009 году [14]. Знаменательным событием в этом вопросе можно считать инициативу шведских активистов Ангстрема К. и Фальквинге Р., которые в апреле 2012 г. представили в Европарламенте свою книгу, посвященную реформированию законодательства о копирайте и его влиянии на культурный сектор [15].

Дискуссии о культурном развитии, инновациях и правах человека в цифровую эпоху давно вышли за рамки научных кругов и получили международную политическую окраску. Наряду с уже имеющимися международными соглашениями возникли новые инициативы, направленные на усиление защиты прав в связи с неконтролируемым использованием произведений, в том числе вследствие использования прогресса современных ИКТ.

УДК 341.01

ПАЗЮК Андрей Валерьевич,

кандидат юридических наук, ассистент кафедры международного права
Институт международных отношений Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко.

© А. Пазюк, 2013

Проект нового соглашения АСТА (*Anti-Counterfeiting Trade Agreement*) в отношении борьбы с контрафактной торговлей был подготовлен в октябре 2007 г. США, Европейской Союз, Швейцария и Япония сделали совместное заявление о том, что они намереваются заключить новое соглашение, усиливающее права интеллектуальной собственности. К дискуссии присоединились Австралия, Республика Корея, Новая Зеландия и Мексика и в ходе нескольких раундов переговоров и обсуждения АСТА в 2010 г. был разработан проект соглашения, включавший среди прочего, ограничения на распространение информации через интернет и информационные технологии. Проект предусматривал такие новеллы как предоставление официальных полномочий по поиску нелегально выгруженных музыкальных произведений, а также обязательства провайдеров интернет – услуг раскрывать информацию о возможных нарушителях авторского права без судебного предписания.

В октябре 2011 г. в США общественность выступила против принятия Конгрессом актов по борьбе с онлайн-пиратством (SOPA) и защите интеллектуальной собственности (PIPA). Масштабные акции протеста прокатились на европейском континенте в феврале 2012 г. против принятия противоречивого *Торгового соглашения о борьбе с контрафакцией (АСТА)*, а в июле того же года Европейский парламент отклонил его как неприемлемое. Это, в частности, указывает на необходимость пересмотреть подходов и рамок в международном праве для защиты интеллектуальной собственности в цифровую эпоху.

Представитель ОБСЕ по вопросам свободы СМИ, Дунья Миятович призвала правительства пересмотреть рамки защиты прав интеллектуальной собственности в интернете, подчеркивая потенциальную угрозу для личных свобод, связанных с расширением юридических прав и технологических ограничений: «Ни в коем случае интересы правообладателей не должны быть поставлены выше фундаментального права на свободу выражения и права на частную жизнь. Нам нужен новый баланс между законными правами владельцев авторского права и творческой реализации права каждого на свободу выражения для общественного достояния» [16].

Вспомогательным средством для определения новых международно-правовых рамок для согласования интересов правообладателей и экономической свободой пользователей-потребителей информации могут служить решения международных судебных учреждений. В частности, недавно принятое Европейским Судом по правам человека (ЕСПЧ) решение по делу о воспроизведении в интернете фотографий, защищенных авторским правом, расширило концепцию свободы выражения и информации на защиту интеллектуальной собственности как одно из оснований для ее легитимного ограничения.

ЕСПЧ в решении от 10 января 2013 г. по делу *Эшби Дональд и другие против Франции* подтвердил, что статья 10 Конвенции о защите прав человека и основных свобод должно быть применено для оценки правомерности ограничения авторским правом свободы информации [17]. Такое вмешательство в свободу информации должно соответствовать трем условиям, закрепленным в абзаце второго статьи 10: 1) должно быть необходимым в демократическом обществе; 2) предусматриваться законом и, 3) преследовать законную цель.

Иными словами, ЕСПЧ счел необходимым оценивать применение санкций или любых других ограничительных мер для защиты авторских прав как ограничение свободы выражения и информации. При этом Суд также признал также и широкие пределы усмотрения (*margin of appreciation*) государств для применения ограничений в национальном законодательстве, тем самым, ослабив действие статьи 10 Конвенции и возможности для «взвешивания» конкурирующих общественных и индивидуальных интересов при оценке мер по ограничению художественной или журналистской свободы информации на том основании, что были нарушены положения законодательства об авторском праве.

Интересно, что аналогичный в правовом отношении спор, рассмотренный в Великобритании в 2001 году имел совершенно иной результат. По делу *Телеграф Груп Лтд против лорда Эшдауна*, Апелляционный суд Англии и Уэльса оценивал насколько Закон о правах человека, принятый в 1998 г. затрагивал положения Закона об авторском праве 1988 г. «Телеграф Груп» утверждали, что при рассмотрении вопроса о нарушении авторских прав или выборе средств для правовой защиты, необходимых в случае такого нарушения, Суд должен принимать во внимание право на свободу выражения мнений, предоставляемое Статьей 10 Европейской Конвенции по правам человека. Апелляционный суд отклонил доводы апелланта («Телеграф Груп») указав, что свобода выражения могла быть реализована в публикации без нарушения прав автора [18].

В вышеупомянутом деле ЕСПЧ, решение по которому было принято в начале 2013 г., Европейский Суд по правам человека все-таки применил трехступенчатый подход к оценке допустимости ограничения свободы выражения, предусмотренный в статье 10 Конвенции. Обстоятельства дела состояли в том, что заявители, американский, бразильский и французский фотографы модельного бизнеса, были оштрафованы Апелляционным судом Парижа на сумму 255.000 евро вместе с компанией-владельцем сайта за публикацию в интернете без разрешения «домов моды» фотографий, сделанных во время показа мод в Париже в 2003 году. Ссылаясь на французское законодательство, Верховный суд также оставил жалобу заявителей без удовлетворения, а решение Апелляционного суда в силе, поскольку разрешенным исключением из охраны авторского права по французскому закону является воспроизведение и распространение исключительно для новостей и информационных целей.

В Страсбурге заявители жаловались на нарушение их прав гарантированных статьей 10 Конвенции. Однако ЕСПЧ, признав, что наложение штрафа является вмешательством в их права, защищаемые статьей 10, тем не менее, признал вмешательство правомерным, поскольку оно было предусмотрено законом, преследовало законную цель защиты прав других лиц. Законодательство Франции в этом вопросе опирается на Директиву 2001/29/ЕС, которой были гармонизированы отдельные аспекты авторского права и смежных прав в информационном обществе для приведения законодательства ЕС и его стран-членов в соответствии с основными международными обязательствами, вытекающими из двух договоров об авторском праве и смежных правах, принятых в рамках Всемирной организации интеллектуальной собственности (ВОИС) в декабре 1996 года.

Что касается применения ограничений для защиты авторских прав в Директиве приводится их полный перечень, однако национальным правительствам оставлена возможность их ограниченного применения («ограничение ограничений»). При этом сам перечень ограничений выходит за рамки необходимых ограничений, предусмотренных в международном праве, в частности, в вышеупомянутых интернет-договорах ВОИС.

На уровне Европейского Союза вопрос о допустимости ограничений возник в связи с имеющимися в национальных законодательствах расхождениями и неравномерностью правовой защиты, граничащих с дискриминацией по признаку национальной принадлежности. Еще в 1993 году в Суде справедливости ЕС рассматривался вопрос, возникший у Мюнхенского земельного суда при рассмотрении спора между британским певцом и композитором *Филом Коллинсом (Phil Collins)* и дистрибьютером фонограмм *Имтрат Хандельсгесельшафт ГмбХ (Imtrat Handelsgesellschaft GmbH)* в связи с продажей в Германии компакт-диска, содержащего запись, сделанную без согласия певца, концерта проведенного им в Соединенных Штатах.

В соответствии с параграфом 96 (1) и 125 (1) *Закона Германии об авторском праве* от 9 сентября 1965 г. (*Urheberrechtsgesetz*) исполняющие артисты немецкого гражданства защищались положениями параграфов 73 – 84 Закона в отношении своих исполнений. В частности, они могли запрещать распространение их исполнений, воспроизведенных без их разрешения независимо от места исполнения. Однако положения параграфа 125 (2-6) в отношении иностранных исполнителей, после интерпретации Федеральным Конституционным Судом, не предоставляли возможности воспользоваться защитой параграфа 96 (1), если исполнение происходило вне Германии.

Фил Коллинз обратился в Мюнхенский земельный суд для наложения запрета продажи указанного компакт-диска. Национальный суд счел, что положения пункта 125 Закона применимы к делу, исключив, однако применение Римской конвенции от 26 октября 1961 года об охране прав исполнителей, производителей фонограмм и вещательных организаций, к которой Соединенные Штаты, на территории которых производилась запись, не присоединились. При этом суд обратился в Суд справедливости ЕС с вопросом о соответствии этих положений национального законодательства принципу недискриминации, изложенном в первом абзаце статьи 7 Договора ЕС.

Суд ЕС подтвердил, что авторское право и смежные права входят в сферу применения Договора ЕС и общий принцип недискриминации, установленный статьей 7, следовательно, к ним применим. На этом основании законодательство государств-членов ЕС не должно исключать правовую защиту для авторов и исполнителей из других государств-членов, в том числе в отношении запрета реализации на своей территории фонограммы произведенной без их согласия, когда выступление было совершено за пределами своей национальной территории [19].

Исследование реализации и влияния на национальное законодательство этой Директивы, проведенный экспертами Института информационного права, вскрывает недостатки «дополнительного» перечня ограничений, который рекомендовано «заменить» более кратким перечислением обязательных ограничений, отражающих основные свободы, интересы внутреннего рынка и права европейских потребителей» [20].

Для решения спорных вопросов общеевропейского режима защиты авторского права в цифровой среде в 2008 году Комиссия ЕС одобрила Зеленую книгу об авторском праве в экономике знаний, посвященная роли авторского права в развитии распространения знаний для науки и образования [21]. В другом исследовании Комиссия подчеркнула необходимость содействия свободному передвижению знаний и инноваций как «пятой свободы» общего рынка [22].

Возвращаясь к судебной практике решения вопросов балансировки авторского права и свободы информации, следует вспомнить и предыдущие решения ЕСПЧ, касающихся свободы информации и авторских прав. Последние, в свою очередь, защищены согласно статье 1 Протокола к Конвенции как право собственности, уже подтверждалось Судом. В частности, в решении Большой палаты по делу *Анхойзер-Буш Инк. против Португалии* по спору на товарный знак, отмечалось, что «не может быть никаких сомнений, что «статья 1 Протокола № 1 применима к интеллектуальной собственности как таковой» [23]. В деле *Мельничук против Украины*, которое касается нарушения авторских прав заявителя, Суд также признал, что статья 1 Протокола включает защиту интеллектуальной собственности [24].

Следует обратить внимание также на практику Европейского Суда Справедливости (ЕСС), который в недавних решениях также подтвердил этот подход, когда авторские права в интернете следует сбалансировать с другими правами. ЕСС в решении по делу *Scarlet v. SABAM* от 24 ноября 2011 подтвердил, что защита прав интеллектуальной собственности действительно закрепленным в статье 17 (2) Хартии основных прав ЕС, однако это право не является неприкосновенным и абсолютно защищенным. ЕСС, в частности уточнил, что «в контексте мер, принятых для защиты авторских прав, национальные органы и суды должны установить справедливый баланс между защитой авторских прав и защитой основных прав граждан, пострадавших от таких мероприятий» [25].

Бельгийская компания, представляющая авторов, композиторов и издателей (SABAM) обратилась за защитой от распространившейся практики незаконного скачивания файлов, содержащих защищенные музыкальные произведения через интернет. В 2004 году компания обратилась за защитой в суд первой инстанции Брюсселя, который наложил запрет компании SCARLET (провайдеру интернет – услуг) способствовать и осуществлять нарушения копирайта, предоставляя возможность своим потребителям отправлять и получать любым способом, через программное обеспечение непосредственного «расшаривания» или электронные файлы, содержащие музыкальные произведения, находящиеся в репертуаре SABAM. Указанные меры предполагали установку и осуществление по приказу суда и за счет компании – провайдера на неограниченный срок системы фильтрации электронных коммуникаций в целях установления факта незаконной загрузки файлов. Апелляционный суд Брюсселя для разъяснения законодательства обратился в Европейский Суд справедливости, который оценил возможные последствия и постановил, что в качестве предохранительной меры внедрение системы мониторинга предоставит возможность контроля над передачей файлов, права на которые правообладателям не принадлежат, но предоставит им возможность блокировки.

Суд подтвердил, что Директивы 2001/29/ЕС и 2004/48/ЕС в отношении копирайта и интеллектуальной собственности предусматривают, что правообладатели могут быть поставлены не равноценную и преобладающую позицию по отношению к посредникам, поставщикам услуг, что нарушит рамки ограничений, предусмотренные Директивами. В этой связи Суд отметил, что налагаемые правила не затрагивают положений Директивы 2000/31/ЕС об электронной коммерции, в соответствии с которыми национальные власти не должны применять меры, возлагающие на интернет-провайдеров обязанность проводить общий мониторинг информации передаваемой через из сети. Оценивая это, суд исходя из оценки технических характеристик внедрения системы фильтрации, включающей обязанность провайдеров проводить активный мониторинг всех данных своих клиентов в целях предупреждения возможных нарушений прав интеллектуальной собственности, которые входят в противоречие с указанными принципами.

Суд снова обратился к оценке конкурирующих интересов совместимых с фундаментальными правами и свободами, с разных сторон, такими как право осуществлять бизнес деятельность и правами на защиту персональных данных, свободой получать и передавать информацию. Суд установил, что наложение таких ограничений нарушит справедливый баланс между этими фундаментальными правами. По его мнению, такое ограничение свободы выражений наложит неприемлемые ограничения на бизнес, который будет вынужден установить сложное, дорогое, временное компьютерное системное устройство исключительно за свои средства. Это будет противоречить положениям Директивы 2004/48/ЕС, которая требует, чтоб меры для обеспечения уважения прав интеллектуальной собственности не были чрезмерно сложными или дорогими. Кроме того, Суд усмотрел, что такой судебный запрет может нарушать основополагающие права клиентов, которые охраняются в частности, Хартией основных прав Европейского Союза, а именно их права на защиту персональных данных и свободу получать и распространять информацию.

С этой же точки зрения, ЕСС считает, что введение систем фильтрации содержания (контента) в Интернете, хотя и может в определенной степени обеспечить соблюдение авторских прав, но существует значительный риск и «может подорвать свободу информации», так как эта система не может адекватно отличить незаконном блокировании и законный содержание, в результате чего его введение может привести к блокированию законных коммуникаций.

О риске чрезмерного и неадекватного государственного правового регулирования содержания (контента) в интернете, отмечают уполномоченные (мандатарии) международных организаций по вопросам свободы слова. В общей Декларации, принятой мандатарии в 2011 году отмечается, что «осуществление права на свободу выражения может быть подвергнуто определенным ограничениям, которые предусмотрены законодательством и необходимы, в частности с целью предотвращения преступлений и защиты основополагающих прав других лиц, включая детей, но подчеркивая при том, что любые подобные ограничения должны быть сбалансированными и соответствовать нормам и принципам международного права в части права на свободу выражения» [26].

Подытоживая вышесказанное, следует признать, что свобода информации и авторские права, которые закреплены в основополагающих международно-правовых документах, не могут отвергать друг друга, долж-

ны сбалансироваться, исходя из оценки задействованных интересов. Защита прав интеллектуальной собственности, как и других видов права собственности входит в сферу действия статьи 1 Протокола к Конвенции Совета Европы о защите прав человека и свобод. Ограничение свободы выражения и информации в интересах защиты авторских прав и других прав интеллектуальной собственности должны отвечать трем требованиям, сформулированным в статье 10 Конвенции ЕКПЧ: 1) должно быть необходимым в демократическом обществе; 2) предусматриваться законом и, 3) преследовать законную цель.

Указанные проблемы требуют дальнейшего обстоятельного исследования.

1. Лессиг Л. Свободная культура / Пер. О. Данилова под ред. В. Ильина. – М.: Прагматика культуры, 2007.
2. Hugenholtz P. B. Copyright and Freedom of Expression in Europe / Dreyfus R. C., Zimmerman D. L., First H. (eds.) *Expanding the Boundaries of Intellectual Property*. – Oxford : Oxford University Press, 2001. – P. 343 – 363.
3. Dirk Voorhoof, Inger Høedt-Rasmussen. Copyright vs Freedom of Expression Judgment [Electronic source]. – Access mode : <http://echrblog.blogspot.co.uk/2013/01/copyright-vs-freedom-of-expression.html>.
4. Strowel A., Tulkens F. Freedom of Expression and Copyright under Civil Law : Of Balance, Adaptation, and Access / Griffiths J., Suthersanen U. (eds.), *Copyright and Free Speech. Comparative and international analyses*. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – p. 287 – 313.
5. Sakulin W. Trademark Protection and Freedom of Expression : An inquiry into the Conflict between Trademark Rights and Freedom of Expression under European Law. – Alphen aan den Rijn : Kluwer Law International. – 2010.
6. Jane C. Ginsburg, Toward Supranational Copyright Law? The WTO Panel Decision and the «Three Step Test» for Copyright Exemptions / / *Revue internationale Du Droit D'Auteur*. – № 3, 2001.
7. *International Copyright Law and Practice*. Paul Edward Geller, General Editor; Matthew Bender / LexisNexis, publisher; Release 24 / Fall 2012.
8. Paul Goldstein. *International Copyright: Principles, Law, and Practice* : Oxford University Press, 1992.
9. Silke von Lewinski. *International Copyright Law and Policy* / / Oxford University Press. – No. 32. – 2008.
10. Bernt Hugenholtz, Ruth L. Okediji. *Conceiving an International Instrument on Limitations and Exceptions to Copyright : Final Report, March 06, 2008*. – [Electronic source]. – Access mode : <http://www.ivir.nl/publicaties/hugenholtz/finalreport2008.pdf>
11. Martin Senftleben, *Copyright, Limitations and the Three-Step Test* / General Editor: Prof Bernt Hugenholtz. Kluwer Law International, The Hague, 2004. – 340 pp.
12. Ruth L. Okediji. *The International Copyright System: Limitations, Exceptions and Public Interest Considerations for Developing Countries*, International Centre for Trade and Sustainable Development and United Nations Conference on Trade and Development / / Issue Paper No. 15, 2006.
13. WIPO Standing Committee on Copyright and Related Rights , *WIPO Study on Limitations and Exceptions of Copyright and Related Rights in the Digital Environment*, 9th Session, June 23-27, 2003, WIPO Doc. SCCR/9/7.
14. Carolyn Deere. *The Implementation Game: The TRIPS Agreement and the Global Politics of Intellectual Property Reform in Developing Countries*: Oxford UP, 2009.
15. Christian Engstrom, Rick Falkvinge. *The Case for Copyright Reform* [Electronic source]. – 2012. – 107 p. – Access mode : http://www.copyrightreform.eu/sites/copyrightreform.eu/files/The_Case_for_Copyright_Reform.pdf
16. *Intellectual property rights in the digital age – new approaches needed to guarantee freedom of expression, says OSCE media freedom representative* [Electronic source]. – Access mode : <http://www.osce.org/fom/87167>
17. ECHR, case *Ashby Donald and Others v. France* [Electronic source]. – Application No. 36769/08, Judgement of 10 January 2013. – Access mode : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-115845>
18. Court of Appeal, England & Wales, case *Telegraph Group Ltd v. Ashdown*, decision of 18 July 2001. – [Electronic source]. – Access mode : [http://www.ipsufactoj.com/international/2001/Part10/int2001\(10\)-013.htm](http://www.ipsufactoj.com/international/2001/Part10/int2001(10)-013.htm)
19. The Court of Justice of the European Union, joined Cases C-92/92 and C-326/92, *Phil Collins v Imtrat Handelsgesellschaft mbH; Patricia Im-und Export Verwaltungsgesellschaft mbH and Another v EMI Electrola GmbH*, 1993. – [Electronic source]. – Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61992J0092:EN:HTML>.
20. Study on the implementation and effect in member states' laws of Directive 2001/29/EC on the harmonization of certain aspects of copyrights and related rights in the information society [Electronic source] / Institute for Information Law University of Amsterdam, February 2007. – Access mode : http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/studies/infosoc-exec-summary.pdf
21. Green Paper on Copyright in the Knowledge Economy, COM (2008) 466/3 [Electronic source]. – Brussels, 2008. – Access mode : http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/copyright-infso/greenpaper_en.pdf.
22. A single market for 21st century Europe. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions of 20.11.2007. – [Electronic source]. – Access mode : http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2007/com2007_0724en01.pdf.
23. ECHR, case *Anheuser-Busch Inc. v. Portugal* [Electronic source]. – Application No. 73049/01, Judgement of 11 October 2005. – Access mode : http://www.tjst.edu/slomansonb/12.2_BudweiserBeercase.pdf.
24. ECHR, case *Melnichuk v. Ukraine*. – [Electronic source]. – Application No. 28743/03, Judgement of 7 July 2005. – Access mode : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-70089>
25. The Court of Justice of the European Union, case *Scarlet v. SABAM* [Electronic source]. – Application No. C-70/10, Judgement of 24 November 2011. – Access mode : <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2011-11/cp110126en.pdf>.
26. Декларация о свободе выражения мнений и Интернете от 1 июня 2011 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://cyberpeace.org.ua/files/ii_a_5.pdf.

Summary

In this paper, we show the trends of international legal protection of intellectual property rights in correlation with the need to promote such fundamental freedoms as freedom of expression and privacy. The analysis of both direct international legal instruments and their application by international and national courts will identify issues that need to be addressed by the international law regulation.

The ECHR judgment of 10 January 2013 in the case of Donald Ashby and others v France confirmed that Article 10 of the Convention on the protection of human rights and fundamental freedoms should be applied to assess the legality of copyright restrictions of freedom of information. The limitations related to intellectual property rights imposed on the freedom of information must comply with the three conditions set forth in the second paragraph of Article 10: 1) must be necessary in a democratic society, and 2) required by law, and 3) pursue a legitimate aim.

The examination of the study prepared by the Institute for Information Law (Amsterdam) reveals the shortcomings of "additional" list of restrictions imposed by the national laws of EU countries, which recommended "to replace more than a brief listing of mandatory limits that reflect the fundamental freedoms of the internal market and the interests of the rights of European consumers".

Summarising, it should be recognized that the freedom of information and intellectual property rights that are enshrined in the basic instruments of international law, can not reject each other, need to be balanced basing on the evaluation of the interests involved. Protection of intellectual property rights, as well as other types of property rights within the scope of Article 1 of the First Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Freedoms should be guaranteed. Restriction of freedom of expression and information in the interest of protection of copyright and other intellectual property rights must meet three-step test requirements set out in Article 10 of the ECHR: 1) must be necessary in a democratic society, and 2) required by law, and 3) pursue a legitimate aim.

Дмитро Скринька

Світова організація торгівлі та право людини на безпечну продукцію.

Стаття присвячена питанню про можливість захисту прав споживачів при дотриманні положень права Світової організації торгівлі. Теза про збалансованість підходів в рамках права СОТ ілюструється конкретними прикладами.

This article deals with the issues of consumer protection in the context of the provisions of the law of the World Trade Organization. Concrete examples are used to illustrate the statement that WTO law is balanced in protecting both the interests of trade liberalization and the consumers' rights.

В деяких дослідженнях з питань міжнародної торгівлі можна зустріти твердження про те, що СОТ віддає перевагу інтересам лібералізації міжнародної торгівлі перед всіма іншими інтересами та проблемами. Однак далеко не завжди між інтересами лібералізації та іншими суспільними потребами, такими як необхідність зменшення безробіття, підтримання громадського порядку, охорона здоров'я, виникає протиріччя. Для ситуацій, коли таке протиріччя може виникнути, передбачена низка норм права СОТ, що покликані ці протиріччя вирішувати.

Прикладами подібних правил, зокрема, є статті XVI, XX та XXI Генеральної угоди про тарифи і торгівлю (ГАТТ).

До таких норм також можна віднести і норми СОТ щодо системи стандартизації та сертифікації продукції, а також правила СОТ відносно санітарних та фітосанітарних заходів. Вказані правила містяться в двох міжнародних угодах — в Угоді про технічні бар'єри в торгівлі та в Угоді про санітарні та фітосанітарні заходи.

Стандарти відіграють велику роль у процесі виробництва. Стандартизація виробництва допомагає зменшити витрати, які тягне за собою виробництво, дизайн, перевезення, збереження продукції. Вони захищають споживачів від бракованих або неякісних товарів. Стандарти абсолютно необхідні в міжнародних торговельних угодах, оскільки за їх допомогою можна заздалегідь визначити, яким є рівень якості продукції, що поставляється. Стандарти зменшують можливі спори з приводу специфікації і якості товарів і послуг, якими торгують.

Водночас стандартизація товарів, та контроль за дотриманням стандартів є невід'ємною складовою системи заходів захисту прав споживачів. Частина 3 статті 42 Конституції України, яка входить до Розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», передбачає, що «Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів». Таким чином, в Україні право на безпечну продукцію віднесено до прав людини.

Слід мати на увазі, що не всі стандарти на сьогодні встановлюються державою. Більш того, на сьогодні все більш значну роль грають стандарти, що встановлюються приватними підприємствами. Ці "добровільні", недержавні стандарти, поступово витісняють офіційні, державні стандарти. Крім того, недержавні стандарти у більшості випадків мають міжнародний характер. І державні і недержавні стандарти здатні значною мірою впливати на умови доступу на ринок товарів.

Стандарти містять у собі вимоги, що стосуються:

- (1) характеристики продукції. Мається на увазі, у першу чергу, якість продукції;
- (2) методів виробництва і виробничих процесів. Варто розрізняти стандарти, що стосуються якості вже виготовленої продукції, і ті стандарти, що стосуються виробничого процесу. Угода про технічні бар'єри у торгівлі стосується тільки тих елементів виробничого процесу, що безпосередньо впливають на якість або інші характеристики вже виготовленої продукції.

УДК 341.6

СКРИНЬКА Дмитро Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка.

(3) термінології та символіки;

(4) вимог до пакування та маркування, тією мірою, якою вони стосуються товару.

Угода про технічні бар'єри в торгівлі дозволяє державам встановлювати «обов'язкові» стандарти продукції (ця угода називає такі стандарти «технічними регламентами», а стандартами називає лише ті «недержавні» стандарти), але вимагає при цьому, щоб при встановленні таких стандартів виконувалися наступні чотири умови:

- відносно імпортованої продукції повинні існувати єдині стандарти, і їхнє застосування не повинно залежати від того, з якої країни надходить товар (режим найбільшого сприяння);
- режим стандартизації імпортованої продукції не повинен бути менш сприятливим, ніж аналогічний режим, що діє по відношенню до іншої продукції;
- вони не повинні застосовуватися і формулюватися таким чином, щоб це призводило до виникнення невинуватих бар'єрів у торгівлі;
- вони повинні ґрунтуватися на науковій інформації і доказах.

Ще однією важливою особливістю Угоди СОТ про технічні бар'єри в торгівлі є те, що вона встановлює певні правила, яких необхідно дотримуватися при затвердженні нових обов'язкових технічних стандартів. Їхнє дотримання повинно гарантувати, що застосування стандартів не призведе до встановлення невинуватих перешкод в торговельній діяльності («бар'єрів у торгівлі»).

Угода про технічні бар'єри в торгівлі передбачає, що у випадку, якщо обставини, у силу яких було прийняття рішення встановити технічні бар'єри, більше не існують, відповідні технічні правила повинні бути змінені або скасовані.

В рамках СОТ існує також Угода про санітарні та фітосанітарні заходи. Під санітарними і фітосанітарними заходами в СОТ розуміють комплекс правил і стандартів. Ці правила (стандарти) створюються для того, щоб захистити споживачів від небезпечних і шкідливих товарів. Вони стосуються трьох великих груп товарів - харчових продуктів, тварин і рослин (фітосанітарні правила стосуються рослин і рослинних продуктів).

За термінологією СОТ, норма вважається санітарною або фітосанітарною (а не технічним регламентом) якщо її метою є захист життя людини від ризиків, що виникають внаслідок добавок, токсинів та хвороб рослинного і тваринного походження, життя тварин - від ризиків, що виникають внаслідок добавок, токсинів, шкідників, хвороб, хвороботворних організмів, життя рослин - від ризиків, що виникають внаслідок шкідників, хвороб, хвороботворних організмів, а країну в цілому - від ризиків внаслідок шкоди, завданою проникненням або розповсюдженням шкідників.

Норми прийняті з іншими цілями для забезпечення захисту життя людей, тварин та рослин розглядаються відповідно до права СОТ як технічні регламенти і підпадають під дію Угоди ТБТ.

Режим застосування санітарних і фітосанітарних заходів у цілому є подібним до режиму застосування технічних регламентів (держави-члени СОТ повинні брати за основу міжнародні угоди, повідомляти про впровадження нових заходів, що планується, тощо). Проте є між ними й істотні відмінності. Головна відмінність полягає в тому, що Угода про санітарні та фітосанітарні заходи (СФЗ) дозволяє державам-членам відходити від правила про режим найбільшого сприяння. Вимоги, які висуваються до продуктів у різних країнах, можуть відрізнятися. Це залежить від географічних, кліматичних і соціальних умов. Отже, навряд чи можна розраховувати на те, що в усіх країнах будуть існувати однакові санітарні правила.

Так само як і у випадку з технічними правилами, держави повинні скасувати санітарні і фітосанітарні правила у випадку, якщо обставини, що обумовили застосування цих правил, перестали існувати.

Таким чином, помилковими є уявлення про те, що нібито Угода СОТ про санітарні та фітосанітарні заходи а також Угода СОТ про технічні бар'єри в торгівлі по своїй суті спрямовані на обмеження прав споживачів, що в центрі уваги цих угод знаходиться тільки питання лібералізації торгівлі, збільшення можливостей для учасників торгівлі. Загалом в даному випадку питання прав людини та питання торговельної лібералізації вирішуються на основі збалансованого, виваженого підходу.

Прикладами статей, де втілено такий збалансований і виважений підхід, зокрема є стаття 5 Угоди СОТ про санітарні та фітосанітарні заходи, де в пунктах 1 та 2 передбачено, що «Члени СОТ повинні забезпечити, щоб їхні санітарні та фітосанітарні заходи були ґрунтовані на відповідній обставині оцінці ризиків для життя або здоров'я людини, тварин чи рослин, яка б враховувала техніку оцінки ризику, розроблену відповідними міжнародними організаціями. 2. При оцінці ризику Члени СОТ повинні брати до уваги наявні наукові обґрунтування; відповідні виробничі процеси та способи виробництва; відповідні методи інспекції, вибіркового контролю та тестування; ступінь поширеності певних хвороб чи шкідників; наявність зон, вільних від шкідників або хвороб; відповідні екологічні чи природоохоронні умови; а також карантинний чи інші режими.»

Як видно з цих положень, вони спрямовані на утримання балансу між прагненням досягти максимального рівня захищеності споживачів та необхідністю розвивати та втілювати нові технології виготовлення та зберігання харчових продуктів.

Ще одним прикладом є стаття 6 тієї ж угоди, в пункті 1 якої передбачено, що «Члени СОТ повинні забезпечити, щоб їхні санітарні чи фітосанітарні заходи були адаптовані до санітарних чи фітосанітарних особливостей району (що може являти собою всю країну, її частину або всі країни чи частини кількох з них), з якого походить товар або для якого товар призначено. При оцінці санітарних чи фітосанітарних особливостей регіону, Члени СОТ повинні враховувати, *inter alia*, рівень присутності певних хвороб або шкідників, наявність програм їх викоренення або боротьби з ними, а також належні критерії чи інструкції, які може бути розроблено відповідними міжнародними організаціями».

Слід зауважити, що в багатьох положеннях Угоди про санітарні та фітосанітарні заходи та Угоди про технічні бар'єри в торгівлі міститься посилання на акти міжнародних організацій, головною функцією яких якраз є захист прав споживачів — наприклад, Міжнародна організація зі стандартизації або Codex Alimentarius.

Наприклад, пункт 4 статті 2 Угоди про технічні бар'єри в торгівлі передбачає, що «У випадках, коли виникає потреба в технічних регламентах, а відповідні міжнародні стандарти вже існують або їх розробка завершується, Члени СОТ повинні використовувати їх або відповідні їхні частини як основу для своїх технічних регламентів, окрім випадків, коли такі міжнародні стандарти або відповідні їх частини були б неефективними або не забезпечували виконання поставлених законних завдань, наприклад, в силу суттєвих кліматичних або географічних факторів чи суттєвих технологічних проблем». Натомість, стаття 3 Угоди про санітарні та фітосанітарні заходи передбачає, що «З метою гармонізації санітарних та фітосанітарних заходів на якомога ширшій основі, Члени СОТ повинні базувати свої санітарні чи фітосанітарні заходи на міжнародних стандартах, інструкціях чи рекомендаціях, якщо такі існують, а інше не передбачено цією Угодою, зокрема параграфом 3. Санітарні чи фітосанітарні заходи, які відповідають міжнародним стандартам, інструкціям чи рекомендаціям, повинні вважатися необхідними для захисту життя чи здоров'я людини, тварин чи рослин і такими, що не суперечать відповідним положенням цієї Угоди та ГАТТ 1994». Іншими словами, за умови, що санітарні або фітосанітарні правила певної держави відповідають правилам та рекомендаціям вказаних в Угоді міжнародних організацій, такі правила без будь-яких сумнівів визнаються такими, що відповідають вимогам СОТ.

Як збалансовану можна цілком охарактеризувати і статтю 4 Угоди про санітарні та фітосанітарні заходи, що передбачає: «Члени СОТ повинні визнавати санітарні та фітосанітарні заходи інших Членів еквівалентними, навіть якщо ці заходи відрізняються від їхніх власних заходів чи від заходів, які використовуються іншими Членами СОТ, що ведуть торгівлю цим самим товаром, якщо експортуючий Член СОТ об'єктивно продемонструє імпортуючому Члену СОТ, що його заходи досягають належного рівня санітарного чи фітосанітарного захисту, встановленого імпортуючим Членом СОТ. Для цього імпортуючому Члену СОТ на його вимогу повинен надаватися належний доступ для проведення інспекцій, тестів та інших відповідних процедур.»

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що Угода СОТ про санітарні та фітосанітарні заходи та Угода СОТ про технічні бар'єри в торгівлі в цілому не тільки забезпечують можливості для розвитку виробничого потенціалу держав-учасниць, але і створюють умови для належного захисту права людини на безпечну і якісну продукцію.

Summary

The article uses specific examples to demonstrate that the rules of the WTO Agreement on Technical Barriers to Trade and the WTO Agreement on Sanitary and Phytosanitary Measures keep the balance between promotion of trade liberalization and protection of rights of consumers.

The article introduces the main concepts used in two agreements as well as briefly explains the difference in the scope and application of the agreements. The article also refers to the Ukrainian Constitution to illustrate the point that human rights in Ukraine include the right of consumers for safe products.

This is followed by a number of examples clearly demonstrating that both agreements are properly balanced in their provisions and approaches.

The article concludes with a statement that WTO SPS and TBT agreements do allow for effective protection of rights of consumers.

Право на свободу вираження поглядів та її правомірне обмеження як основа демократичності.

Ельвіра Тітко

У статті досліджується право на свободу вираження поглядів та її правомірне обмеження як основа демократичності. Визначаються критерії ведення правомірного обмеження свободи вираження поглядів, такі як: «законність» та «необхідність у демократичному суспільстві» з метою захисту наступних інтересів: захист національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, запобігання заворушенням і злочинам, захист репутації чи прав інших осіб, охорона здоров'я, моралі, запобігання розголошенню конфіденційної інформації та підтримання безсторонності правосуддя. Розкрито проблематику свободи вираження поглядів та її правомірне обмеження в Україні.

Defined the criteria of lawful restrictions of the expression's freedom such as «legality» and «necessary in a democratic society» for the protection of the following interests: the protection of national security, territorial integrity or public order, the prevention of disorder or crime, the protection of the reputation or rights of others, health, morality, for preventing the disclosure of confidential information and maintain justice. Solved the problems of expression's freedom and their restriction in Ukraine.

Демократія – одна з форм організації та управління суспільним і політичним життям, яка забезпечує участь народу в управлінні державою і вирішенні суспільних проблем. Демократія характеризується в цьому випадку як ідеал, заснований на таких цінностях, як свобода, рівність, повага людської гідності, солідарність. Саме такому ціннісному змісту вона зобов'язана такою популярністю в сучасному світі, в якому характерною ознакою новітньої демократії є політичний, ідеологічний і культурний плюралізм.

Свобода вираження поглядами здійснюється безпосередньо громадськістю через 1) діяльність різних громадських організацій і об'єднань, зібрань, демонстрацій, політичних партій; 2) засоби масової інформації (газети, журнали, радіо, телебачення, відеофільми); 3) спеціальні державні контролюючі органи (прокуратура, податкову і фінансову інспекцію тощо); 4) взаємоконтроль різних органів державної влади, а також 5) періодичні вибори в органи державної влади, референдуми та ін.

Протягом століть демократія змінювала свої форми, могла бути більш широкою або обмеженою, безпосередньою або представницькою, послідовною чи непослідовною. Незмінною залишалася головна ідея демократії – підкорятися тій владі і законам, на існування яких була висловлена вільна згода. Саме в цих умовах особлива роль відводиться праву на свободу вираження поглядів.

Слід зазначити, що право на свободу вираження поглядів – це сукупність прав людини, які реалізуються шляхом пошуку, збору, отримання і поширення будь-якої інформації публічно чи особисто, письмово чи усно, дією чи бездіяльністю, зображенням чи рухом або в інший спосіб – на власний вибір у всіх сферах суспільного життя, що дає можливість «бути почутим» без втручання органів державної влади і незалежно від державних кордонів [5, с. 46 – 47]. Тобто свобода вираження поглядів виступає певною можливістю людини, яка є необхідною для її існування, що зумовлюється досягнутим рівнем розвитку людства і має бути загальною та рівною для всіх людей. Складовими свободи вираження поглядів є свобода думки і слова, свобода віросповідання, свобода об'єднань, зібрань, виборче право, право на утворення спілок, право на участь у місцевих референдумах та ін., які полягають у тому, що ніхто не може заборонити людині утримуватися від вираження своїх переконань, певним чином відображати об'єктивну дійсність у своїх уявленнях та публічно висло-

ТІТКО Ельвіра Валентинівна,

асистент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Київського університету права НАН України.

вловати у мові ці матеріалізовані як погляди так і переконання [5, с. 15].

Як стверджує Тобі Мендел, свобода вираження поглядів – це вільний потік інформації, що є абсолютною передумовою ефективного дотримання прав людини. Свобода вираження поглядів в умовах вільного потоку інформації неможлива без свободи ідей, права на свободу голосу. Свобода переконань тлумачиться ще як право «знати», що означає повний доступ до інформації і є суспільно необхідною, фундаментальною цінністю, в основу якої покладено принцип максимального розкриття та подачі інформації [8, с. 7–8].

Відповідно до ст. 19 Загальної декларації з прав людини 1948 р. Організації Об'єднаних Націй [3] закріплено право на свободу переконань і на їх вільне вираження, яке охоплює безперешкодне дотримання особистих поглядів, право шукати, отримувати і поширювати ідеї та інформацію у будь-який спосіб незалежно від державних кордонів. Свобода думки, совісті і релігії передбачена ст. 18 цього документу. Тобто, слід підкреслити, що думки і погляди є «киснем демократії» і якщо народ не знає, що діється у суспільстві, чим у своїй політиці керується держава, то не може брати повноцінної участі у житті держави, отже, не зможе повною мірою реалізувати принцип демократичності.

Слід особливо звернути увагу на Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. Ради Європи (далі Конвенція – 1950 р.), яка стала не тільки другим за значущістю після Загальної декларації прав людини 1948 р. [4] документом для європейського континенту, а й прототипом для подібних конвенцій в інших регіонах світу, яка ст. 10 закріпила право на свободу вираження поглядів. Таким чином свобода вираження поглядів є основою демократичності в умовах розвитку незалежної держави в якій людина відіграє керуючу роль.

У контексті цього питання слід відмітити, що події, які нині відбуваються у всьому світі, а саме: зібрання, акції, вуличні демонстрації та заклики, які реалізуються, в першу чергу через свободу вираження поглядів, носять руйнівний та злочинний характер, особливо показ фільмів, роликів, художніх витворів, які є відвертими та неестетичними і являють загрозу для суспільства в цілому. Особливого значення та гостроти набувають подібні дії стосовно образи релігійних переконань, які можуть призвести до сутічок на міжконфесійному ґрунті. Такі збитки можуть носити як матеріальний так і моральний характер.

Тому необхідно наголосити, що свобода, зокрема, свобода вираження поглядів, не є абсолютною, жоден міжнародно-правовий чи національно-правовий акт не встановив і не закріпив абсолютної свободи вираження поглядів. Зважаючи на цей факт, постає питання щодо обмеження свободи вираження поглядів у правовому аспекті, яке необхідним з метою уникнення тієї значної шкоди, яка може бути завдана як людині, так і державі.

Аналізуючи Конвенцію 1950 р. та практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо рішень по ст. 10 Конвенції 1950 р., встановлено, що свобода вираження поглядів може підлягати таким обмеженням, які визначені законом і є обов'язковими у демократичному суспільстві [4]. Отже, на підставі цього автором виокремлено, два критерії правомірного обмеження цієї свободи.

Перший критерій обмеження – «законність», тобто передбачуваність певного обмеження законом. Слід зазначити, що принцип законності означає неухильне дотримання закону [2, с. 156]. Відповідно до справи «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» 1979 [10] і справи «Мелоун проти Сполученого Королівства» 1984 [9] Комісія та ЄСПЛ заявили, що дії та заходи держави визнаються законними тоді, коли вони не суперечать вимогам доступності, передбачуваності та здійснюються у законних цілях.

Другий критерій – «необхідність у демократичному суспільстві». Для того, щоб ухвалити рішення на підставі цього критерію, національні суди повинні приймати до уваги принцип пропорційності, ставлячи при цьому собі запитання: чи дана мета пропорційна засобам її досягнення? У цьому випадку під «метою» слід розуміти одну або більше цінностей чи інтересів, зазначених п. 2 ст. 10 Конвенції 1950 р., заради яких держава може втручатися у свободу вираження поглядів. Під «засобом» треба розуміти саме «втручання». Відповідно «мета» являє собою певний інтерес, який відстоює держава, а саме захист національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, запобігання заворушенням і злочинам, захист репутації чи прав інших осіб, охорона здоров'я, моралі, запобігання розголошенню конфіденційної інформації та підтримання безсторонності правосуддя. Тобто, хоча свобода вираження поглядів і виступає основою демократичності без її правомірного обмеження може настати анархія та безладдя.

Свобода слова, вільне вираження поглядів та переконань належать до базових принципів громадянського суспільства, яке будує Україна, а їх дотримання реалізовується відповідно до національно-правових стандартів нашої країни [7, с. 7–10]. Демократія неможлива без свободи. Свобода – «душа» демократії як передумова рівності, що є реальною можливістю політичного самовизначення особи чи групи осіб через їх активну участь в управлінні державою, яка реалізовується через права людини (свободу вираження поглядів), що передбачає насамперед розвиток особистості [1, с. 151–180].

Питання свободи вираження поглядів є особливо актуальним для нашої держави, значною мірою впровадж останніх років після ухвалення Основного Закону – Конституції і ратифікації Конвенції про захист прав

людини і основоположних свобод 1950 р. (Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 р.) [4].

Якщо звернути увагу на практику ЄСПЛ стосовно України у справах щодо порушення права на свободу вираження поглядів (п. 1 ст. 10) та правомірного обмеження права на свободу вираження поглядів (п. 2 ст. 10) Конвенції 1950 р., можна простежити, що статистика кількості поданих заяв дуже мала порівняно з іншими європейськими країнами. У рішеннях ЄСПЛ застосовує лише п. 1 ст. 10 Конвенції 1950 р., тим самим вказуючи на порушення права на свободу вираження поглядів. ЄСПЛ не підтримує рішень національних судів України, у яких накладено обмеження на свободу вираження поглядів, тим самим вказуючи на велику проблему розуміння та користування правом на свободу вираження поглядів, не кажучи про правомірне її обмеження. Саме в цих умовах Радою Європи неодноразово наголошувалося на введення відповідних механізмів з метою створення кращих та сприятливих умов на теренах України щодо права на свободу вираження поглядів та її правомірного обмеження, як основи демократичності.

1. Арендт Х. Що таке свобода? / Х. Арендт // Між минулим і майбутнім. – К. : Дух і літера, 2002. – С. 151–180.
2. Даес Эрикой-Ирен А. Обязанности личности пред обществом и ограничения прав и свобод человека, предусмотренные в статье 29 Всеобщей декларации прав человека. Вклад в дело развития свободы личности в рамках закона : [исследование, подготовленное специальным докладчиком Подкомиссии по предотвращению дискриминации и защите меньшинства] / Даес Эрикой-Ирен А. – Нью-Йорк : ООН, 1983. – 254 с.
3. Загальна декларація прав людини 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
4. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Рабінович П. Основні напрямки людини: поняття, класифікація тенденції / П. Рабінович // Український часопис прав людини. – 1995. – № 1. – С. 14–23.
6. Тітко Е. В. Свобода вираження поглядів – один з важливих векторів європейської демократії / Е. В. Тітко // Науковий

- вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Правознавство. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 550. – С. 45–49.
7. Тлумачення та застосування конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України : [навч. посібник] / М. В. Мазур, С. П. Тагієв, А. С. Беніцький, В. В. Кострицький ; відп. ред. В. М. Карпунов. – Луганськ : Луган. держ. ун-т внутрішніх справ, 2006. – 599 с.
 8. Тоби Мендел. Свобода информации: Сравнительное правовое исследование / Тоби Мендел. – Париж : ЮНЕСКО, 2008. – 176 с.
 9. Case of Malone v. the United Kingdom 1984 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"fulltext":\["Malone v. United Kingdom"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{).
 10. Case of the Sunday Times v. the United Kingdom 1979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"fulltext":\["sunday times"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{).

Summary

Democracy is a form of organization and management of public and political life, which ensures people's participation in government and solving social problems. Democracy characterizes such as ideal based on such values as freedom, equality, respect for human dignity and solidarity. That such evaluative content it owes so popular in the modern world, in which a characteristic feature of modern democracy is the political, ideological and cultural pluralism.

Democracy changes its form, could be wider or limited direct or representative, consistent or inconsistent by over the centuries. The main idea of democracy – obey of power and laws of which was made free consent. It is in these circumstances, a specific role for the right to freedom of expression.

It should be noted that the right of freedom of expression is a system of human rights, which are realized by finding, receiving and distributing any information publicly or in person, in writing or orally, action or inaction, or motion picture or otherwise - on own choices in all spheres of public life, an opportunity «to be heard» without interference by public authority and regardless of frontiers.

Freedom of expression is the possibility of someone, which is necessary for its existence and development, conditional on the level of development of mankind and should be universal and equal for all people. The components of freedom of expression is the freedom of thought and speech, freedom of religion, freedom of association, of gatherings, the right to vote, the right to education unions, the right to participate in local referenda and others. Which lie in the fact that nobody can prevent a person abstain from expressing their beliefs in some way reflect the objective reality in their submissions and publicly express in language as these materialized views and beliefs.

Defined the criteria of lawful restrictions of the expression's freedom such as «legality» and «necessary in a democratic society» for the protection of the following interests: the protection of national security, territorial integrity or public order, the prevention of disorder or crime, the protection of the reputation or rights of others, health, morality, for preventing the disclosure of confidential information and maintain justice. Solved the problems of expression's freedom and their restriction in Ukraine.

Іван Городиський

«Право на їжу» в сучасному міжнародному праві.

Стаття присвячена розумінню «права на їжу» як одного з невід'ємних прав людини в сучасному міжнародному праві. Аналізуються основні підходи до розуміння нормативного змісту «права на їжу» відповідно до положень міжнародно-правових актів, в яких воно закріплене. Особлива увага приділяється діяльності Продовольчої та Сільськогосподарської Організації ООН із забезпечення права на їжу.

The article is devoted to the understanding the "right to food" as one of the essential human rights in contemporary international law. The basic approaches to understanding of the normative content of the «right to food» are analyzed in accordance with the provisions of international legal acts to which it is attached. Special attention is paid to the activities of the Food and Agriculture Organization with the aim to secure the right to food.

Проблема голоду та нестачі їжі є однією із головних проблем, що стоять перед людством на сьогодні. Навіть в умовах XXI ст. голод продовжує залишатися викликом для всього світового співтовариства. За даними Всесвітньої Продовольчої Програми ООН (англ. UN World Food Programme) від голоду страждають понад 900 млн. людей в цілому світі, з них бл. 20 млн. – в розвинутих країнах, що доводить всезагальну актуальність протидії цьому явищу [1].

Міжнародне співтовариство визнає важливість і необхідність вирішення цієї проблеми. Так, в Декларації тисячоліття ООН, як одна з цілей визначалося: «...зменшення вдвічі до 2015 р... долі населення, що страждає від голоду» [2]. В такій ситуації, відбувається пошук нових способів боротьби з цим явищем. Одним із напрямків міжнародної співпраці з цього приводу на сучасному етапі є розвиток та забезпечення «права на їжу» (англ. right to food) як одного з невід'ємних прав людини.

На жаль, слід констатувати, що у вітчизняній науці міжнародного права не приділяється достатньо уваги даній проблемі з боку вчених, які займаються дослідженням міжнародно-правових аспектів прав людини. З-поміж зарубіжних вчених, необхідно відзначити праці С. Зольнера, Й. Йонсена, С. Рендолф, К. Томасевскі та ін.

Відповідно, метою даної статі є дослідження місця «права на їжу» в міжнародно-правовому механізмі захисту прав людини, його нормативного закріплення, а також змісту цього права відповідно до чинних міжнародно-правових норм.

Протягом останніх десятиріч, в науці та практиці міжнародного права, відбувається зростання уваги до права на їжу та пов'язаних з цим аспектів. В той же час, можна відзначити, відсутність єдиних підходів до його визначення та розуміння.

Якщо говорити про визначення «права на їжу», то чи не найбільш повне та всеохоплююче визначення цього поняття, на нашу думку, було дане Спеціальним доповідцем ООН з права на їжу О. де Шуттером. Він розглядає право на їжу як: «право на отримання регулярного, постійного та необмеженого доступу, прямого або за відповідну плату, до кількісно і якісно належної та достатньої їжі, яка відповідає культурним традиціям народів, представником якого є споживач, і яка забезпечує фізичне та ментальне, індивідуальне та колективне життя вільне від страху [3]. Це визначення враховує існуючі підходи до розуміння права на їжу, закріплені в міжнародно-правових актах, які буде проаналізовано нижче.

«Право на їжу» пройшло достатньо тривалий історично-еволюційний шлях свого розвитку в міжнародному праві. Окремі його аспекти стояли на порядку денному міжнародного співробітництва ще з I-ї пол. XX ст. Наприклад, в Женевській Декларації прав дитини 26 вересня 1924 р., прийнятій в рамках Ліги Націй, було гарантовано права дітей на їжу: «Голодна дитина має бути нагодована» [4].

Після Другої світової війни воно починає підніматися і в рамках універсальних міжнародно-правових актів з приводу прав людини, що розробляються в той час. Наприклад, в Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. містить ст. 25, де встановлено, що: «кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу... який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї» [5].

Проте ключовим стало закріплення права на їжу в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 р. В його ст. 11 було встановлено, що держави-учасниці Пакту: «...визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування» [6]. Для досягнення цих цілей, сторони Пакту зобов'язувалися: «поліпшити методи виробництва, зберігання і розподілу продуктів харчування...», а також «забезпечити справедливий розподіл світових запасів продовольства...» [6].

Нормативне закріплення права на їжу в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. мало важливе значення для його подальшого розвитку. Воно стало одним із найбільших успіхів на шляху гарантування права на їжу в рамках універсального міжнародного механізму захисту прав людини.

Згодом, право на їжу, в тій чи іншій степені, було гарантоване й у інших міжнародно-правових актах, зокрема у Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р. та ін. Проте, як слушно зазначає німецький вчений С. Зольнер право на їжу: «...тривалий час не отримувало необхідної уваги» [7, Р. 392].

В той же час, окремі міжнародні організації в своїй діяльності, зокрема реагуючи на проблеми пов'язані з голодом та продовольством в різних точках Земної кулі. Їх діяльність була спрямована, в тому числі, на реалізацію існуючих міжнародно-правових норм, які гарантували право на їжу і достатнє харчування.

Провідна роль в цьому процесі, безумовно, належить Продовольчій та сільськогосподарській організації ООН (англ. Food and Agriculture Organization, FAO, далі – FAO). Створена у 1945 р., вона займалася, в тому числі, і проблемами поліпшення харчування та ліквідації голоду в світі. Зокрема, під егідою FAO, 5-16 листопада 1974 р. в Римі пройшла Всесвітня продовольча конференція. За її результатами було ухвалено Універсальну Декларацію щодо викорінення голоду та недоїдання, в якій, з-поміж іншого було зазначено, що: «Кожен чоловік, жінка і дитина мають невід'ємне право бути вільними від голоду і недоїдання» [8].

Коли у 1990-х роках відбувається зростання уваги до продовольчих проблем людства, в тому числі і кризь призму прав людини, то саме FAO взяла на себе першість в цьому процесі. Так, з її ініціативи у 1993 р. у Відні пройшла Всесвітня конференція з прав людини, за результатами якої було прийнято Віденську Декларацію і План дій. В параграфі 41 Декларації проголошувалося, що: «...їжа не повинна використовуватися як інструмент політичного тиску» [9], а в параграфі 47 підкреслювалося, що особливу увагу, слід приділяти в тому числі: «...зменшенню масштабів недоїдання» [9].

Через три роки, в листопаді 1996 р. в Римі, з ініціативи FAO пройшов Всесвітній Самміт щодо продовольчої безпеки. Одним із його підсумків стало ухвалення Римської Декларації про Світову Продовольчу Безпеку (англ. Rome Declaration on World Food Security). В цій Декларації, учасниками Самміту було підтверджено: «...право кожного на доступ до безпечних для здоров'я і повноцінних продуктів харчування, у відповідності з правом на належну їжу і основним правом кожного на свободу від голоду» [10].

Послідовним кроком сприяння реалізації права на їжу в практиці міжнародного права, стало звернення до цієї проблеми міжнародних органів, які займаються захистом прав людини. Вище вже наголошувалося на тому значенні, яке мало закріплення права на їжу в Міжнародному Пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. Тому логічним, що Комітет ООН з економічних, соціальних та культурних прав, який є довірним органом, створеним на підставі Пакту, звернувся до цієї проблеми в ході своєї діяльності.

За підсумками роботи над цим питанням, Комітетом, на його 20-й сесії 26 квітня – 14 травня 1999 р. було прийнято Загальний Коментар №12 «Право на достатнє харчування (Стаття 11)» (англ. General Comment №12 Right to food (Article 11), далі – Загальний Коментар), в якій було роз'яснено зміст положень Пакту, які стосуються права на їжу [11]. Як відзначає С. Зольнер: «це є наразі найбільш авторитетне тлумачення права на їжу в рамках системи захисту прав людини в рамках ООН і він відбиває сучасні міжнародно-правові підходи до цього питання» [7, Р. 396]. Можна констатувати, що саме в цьому міжнародно-правовому акті було розкрито сучасний зміст «права на їжу».

В першу чергу, в Загальному коментарі наголошувалося, що: «право на їжу має вирішальне значення для здійснення всіх прав. Воно застосовується до будь-якої людини» [11]. Найбільше значення, для подальшого розвитку розуміння «права на їжу» в науці та практиці міжнародного права, мали положення Загального коментаря, щодо нормативного змісту права на їжу, а також зобов'язань держав з цього приводу.

Як елементи нормативного змісту права на їжу, в цьому документі визначалися:

-достатність (англ. adequacy) продовольства;

-наявність (англ. availability) продовольства, у відповідній кількості та належній якості, безпечною для здоров'я і прийнятною для певної культури; а також

-доступність (англ. accessibility) такого продовольства, яка забезпечується іншими засобами, які не перешкоджають реалізації інших прав людини [11].

Далі, в Загальному коментарі роз'яснюються особливості кожного з цих елементів. Зокрема, у випадку першого елемента – достатності, то він розглядається як можливість будь-якої людини в будь-який час отрима-

ти доступ до необхідної кількості їжі та володіти засобами для її отримання. Крім того в документі застерігається від тлумачення «достатності» виключно як мінімально необхідного набору поживних речовин [11].

Щодо другого елемента – наявності продовольства, то акцентується увага на тому, що наявне продовольство має задовольняти фізіологічні потреби людини і відповідати її віку, статі, стану здоров'я і т.п.; безпека продовольства для здоров'я потребує вжиття відповідних заходів як на державному, так і на приватному рівні; культурні особливості повинні, по можливості, бути враховані при забезпеченні продовольством тощо [11].

По відношенню до третього елемента – доступності продовольства, то в Коментарі розрізняють економічну та фізичну доступність. В першому випадку мова йде про те, що фінансові чи інші витрати людини на їжу не повинні перешкоджати забезпеченню її інших основних потреб. В другому випадку – про забезпечення доступу до їжі тих осіб, які не можуть забезпечити його собі самостійно (літніх людей, інвалідів, хворих і т.п.) [11].

Якщо говорити про зобов'язання держав, щодо захисту та реалізації права на їжу, то в Загальному Коментарі встановлено, що: «право на достатнє харчування, як і всі права людини, накладає на держави-учасниці зобов'язання трьох видів (рівнів): зобов'язання поважати (англ. respect), захищати (англ. protect) і здійснювати (англ. fulfill)» [11].

Зобов'язання «поважати» (respect) означає обов'язок держав поважати існуючий стан доступу до їжі і жодним чином не створювати перешкод для цього. Зобов'язання «захищати» означає необхідність вжиття державами заходів для недопущення фактів перешкоджання до доступу до їжі з боку фізичних чи юридичних осіб. Відповідно до зобов'язання «здійснювати», держави повинні вживати заходів для розширення доступу людей до їжі, а також полегшувати доступ до їжі людей, які нездатні забезпечити його собі самостійно [11].

Слід зазначити, що в самому Загальному Коментарі відзначалося, що Комітет ООН з економічних, соціальних та культурних прав розглядав можливість виділити зобов'язання «полегшувати» (англ. to facilitate) як ще один додатковий вид (рівень) захисту права на їжу. Проте в результаті, ця пропозиція не знайшла необхідної підтримки і це зобов'язання було включено в зміст зобов'язання «захищати» [11].

Необхідно наголосити, що процес вдосконалення міжнародно-правових інструментів забезпечення права на їжу триває. Міжнародна спільнота постійно повертається до цього питання. Зокрема, у 2004 р. на 127-й сесії Ради ФАО було прийнято Добровільні керівні принципи в підтримку поступового здійснення права на достатнє харчування в контексті національної продовольчої безпеки. Зокрема в них наголошувалося на зв'язку між правом на їжу та іншими правами людини: «прогресивна реалізація права на достатнє харчування вимагає від держав виконання їх поточних зобов'язань щодо прав людини відповідно до міжнародного права» [12, Р. 5].

На актуальності цієї проблеми постійно наголошують в міжнародно-правовій практиці. На цьому наголошувалося, зокрема в деклараціях Всесвітнього продовольчого саміту 2002 р. та Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки 2009 р. Крім того, важливим кроком в забезпеченні права на їжу в міжнародному праві стало призначення у 2008 р. Спеціального доповідача ООН з права на їжу (англ. Special Rapporteur on the right to food). Ним став бельгійський вчений-правник і дослідник цього питання Олів'є де Шуттер [3].

Проте не можна стверджувати, що на сьогодні досягнуто значного процесу щодо забезпечення права на їжу в міжнародному праві. В той же час

Очевидно, що мета, зазначена в Декларації тисячоліття ООН зменшити кількість людей, що потерпають від голоду до 2015 р. вдвічі, про що вже йшлося вище, реалізувати не вдасться, що визнали і в рамках ФАО [13]. Тому в майбутньому можна розраховувати на продовження еволюції міжнародно-правового співробітництва в цій сфері.

Висновки. Проблема боротьби з голодом завжди була важливим аспектом міжнародно-правового співробітництва. Одним із результатів цього співробітництва стало закріплення в низці міжнародно-правових актів «права на їжу» як одного із невід'ємних прав людини. Проблема реалізації «права на їжу» активно піднімається в практиці міжнародних правовідносин, зокрема в рамках діяльності Продовольчої та Сільськогосподарської Організації ООН (ФАО).

Аналіз міжнародно-правових положень, що закріплюють «право на їжу» дає змогу виділити такі елементи його змісту: наявність продовольства; його відповідна кількість; його належна якість; безпека цього продовольства для здоров'я; його відповідність культурним традиціям; його доступність (фізична та економічна); забезпечення реалізації права на їжу не має перешкоджати реалізації інших прав людини.

На сучасному етапі питання захисту права на їжу та його реалізації продовжує залишатися актуальним. Тому найближчим часом можна очікувати на подальший розвиток міжнародно-правового співробітництва з цього питання, як у формі співробітництва в рамках міжнародних організацій, так і у формі розробки і прийняття нових міжнародно-правових норм з цього приводу.

1. Who are the hungry? // World Food Programme. – [Electronic source]. Cit. 19.01.2013. Retrieved from - <http://www.wfp.org/hunger/who-are>.
2. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций принята резолюцией №55/2 Генеральной Ассамблеи от 8 сентября 2000 года / Организация Объединенных Наций. – [Электронный ресурс]. Цит. 20.01.2013. Режим доступа - http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml.
3. Special Rapporteur on the right to food / Организация Объединенных Наций. – [Электронный ресурс]. Цит. 20.01.2013. Режим доступа - <http://www.ohchr.org/EN/issues/food/Pages/FoodIndex.aspx>.
4. Geneva Declaration of the Rights of the Child of 26 September 1924 / UN Documents. Gathering a body of global agreements. – [Electronic source]. Cit. 15.03.2013. Retrieved from - <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>.
5. Загальна Декларація прав прийнята і проголошена Резолюцією №217/3 Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року / Організація Об'єднаних Націй. - Офіційний вісник України від 15.12.2008. - 2008 р. - № 93. - стор. 89.
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. //
7. Söllner S. The «Breakthrough» of the Right to Food: The Meaning of General Comment No. 12 and the Voluntary Guidelines for the Interpretation of the Human Right to Food / S. Söllner, J. Jonsén. – Max Planck Yearbook of United Nations Law. – 2007. – Vol. 11. – Pp. 391-415.
8. Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition of 17 November 1974 // [Electronic source]. Cit. 15.03.2013. Retrieved from - <http://www.minoritycentre.org/sites/default/files/Universal%20Declaration%20on%20the%20Eradication%20of%20Hunger%20and%20Malnutrition.pdf>.
9. Венская декларация и программа действий принята на Всемирной конференции по правам человека 25 июня 1993 г. в Вене // - [Электронный ресурс]. Цит. 15.03.2013. Режим доступа - <http://www.terralegis.org/terra/act/b260.html>.
10. Rome Declaration on World Food Security of 13 November 1996 // [Electronic source]. Cit. 15.03.2013. Retrieved from - <http://www.fao.org/docrep/003/w3613e/w3613e00.htm>.
11. General Comment №12 “The right to adequate food (art. 11)” // [Electronic source]. Cit. 15.03.2013. Retrieved from - <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G99/420/14/PDF/G9942014.pdf?OpenElement>.
12. Voluntary Guidelines to support the progressive realization of the right to adequate food in the context of national food security. Adopted by the 127th Session of the FAO Council November 2004 / Food and Agriculture Organization of the United Nations. – Rome: FAO, 2005. – iv, 37 P.
13. What is the Right to Food? // [Electronic source]. Cit. 15.03.2013. Retrieved from - <http://www.righttofood.org/work-of-jean-ziegler-at-the-un/what-is-the-right-to-food/>.

Summary

In the article the problem of the place of the «right to food» in modern international law is viewed. Its features as one of human rights are studied. In particular, the process of fixing this right in the provisions of international human rights treaties is analyzed. Particular attention is paid to the provisions of the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, etc.

Special attention is paid to the understanding of the right to food in article 11 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 16 December 1966. It is the underlined that this international legal act plays key role in securing the «right to food» in modern international law.

The General Comment to Article 11 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 16 December 1966 adopted by the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights is analyzed. It explains how the normative content of the right to food in modern international law and the obligation of States to ensure that right are explained.

In the article considerable attention is devoted to the activities of the UN Food and Agriculture Organization (FAO). The role of international conferences and summits, held at the initiative of FAO, to secure the «right to food» in international law is viewed. The basic legal acts concerning the right to food which were developed within FAO are analyzed.

In the end are made conclusions that are summarizing this study and outlining future directions of the scientific studies on this issue.

Наталія Сажієнко

Право на здоров'я та міжнародне право.

Розглянуті теоретичні питання еволюції закріплення права на здоров'я в міжнародному праві. Проаналізовано зміст міжнародно-правових стандартів права на здоров'я.

The theoretical questions of evolution of securing the right to health in international law are considered. The content of international legal standards for the right to health is analyzed.

Історичний, філософський та концептуальний аналіз природних прав людини (право на життя, право на здоров'я) приводить до уявлення про ці права як похідні від людської природи, які належать людині за її сутністю, внаслідок того, що вона наділена суто людськими якостями та ознаками роду людського. Характеристикою природних прав є те, що вони є природжені, невідчужувані, невід'ємні, універсальні, походять від концепції зв'язку між природою людини та її правами, які необхідні їй для оптимального функціонування та реалізації похідних прав. Повага до людської природи (а отже, до індивідуума) вимагає втілення в суспільстві природних прав людини, що є невід'ємною складовою прояву людяності.

На сучасному етапі розвитку людства, природні права людини стали невід'ємною складовою системи права держав, завдяки конституційній регламентації та визнанням їх та похідних прав в міжнародному праві. Права людини є спільним надбанням людства, хоча і постійним об'єктом суперечок з питань їхньої конкретизації і засобів реалізації, форм охорони та захисту через національні та міжнародні механізми. Закорінені у далекому минулому та маючи багатовіковий шлях визнання – від філософських роздумів про сутність та природу людини до створення спеціальних правових конструкцій, метою яких є визнання та нормативно-правове закріплення прав людини як цінності, яка вимагає охорони як на державному так і на міжнародному рівнях.

Природні права людини стали невід'ємною частиною сучасних відносин та проявом гуманізації правової сфери. Пройшовши тернистий шлях розвитку, вони спрямовані також в майбутнє людства, так як науково-технічний прогрес та глибокі суспільні перетворення сучасності сприяли до глибоких роздумів та переосмислення над обсягом і вимогами природних прав людини та їх ретельного дослідження.

Право на здоров'я входить до каталогу найважливіших загальноновизнаних прав людини і найбільш часто розглядається як складова частина економічних і соціальних прав, однак на доктринальному рівні право на здоров'я досліджувалось та розроблялось як складова природних прав людини (прав людини першого покоління) [40]. Для будь-якого суспільства, здоров'я громадянина виступає як одна з характеристик розвиненості та демократичності держави, її реальних можливостей визнавати, зберігати і захищати цю загальнолюдську цінність. Однак, на сучасному етапі розвитку людства можливо констатувати про неефективність реалізації права на здоров'я на внутрішньодержавному рівні в цілому, про що свідчать статистичні дані щорічних доповідей ВООЗ [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20]. Природно, здоров'я людей, які мешкають в різних державах відрізняється, що залежить від багатьох факторів стану національних систем охорони здоров'я; економічного, соціального, екологічного благополуччя та ін., але в державах така різниця теж може існувати, що спричиняє різні обсяги реалізації права на здоров'я громадян.

Права людини в основному детермінуються зв'язком між окремою людиною і державою. Зобов'язання урядів в сфері прав людини в широкому сенсі відносяться до принципів поваги, охорони та виконання [22]. Держава також є гарантом реалізації прав людини, які визнані міжнародним співтовариством та міжнародним правом. В умовах сучасної цивілізації право людини на здоров'я перестає бути суто суб'єктивною (індивідуальною) цінністю, стаючи найважливішим фактором як самої держави, так і для міжнародного співтовариства.

На думку професора С. В. Черниченко: «В даний час особливе значення набуло питання про пріоритет загальнолюдських цінностей, про виживання людства в цілому. ... держави неминуче в більшій чи меншій мірі

стають представниками загальнолюдоьської волі, яка формується загальнолюдоьськими інтересами, що зростають» [41, с. 30]. До цих загальнолюдоьських цінностей та інтересів без сумніву відноситься і право на здоров'я.

Як справедливо зазначають О. Ю. Александрова, М. Ф. Герасименко, І. Ю. Григор'єв життя людини і його здоров'я – вищі цінності для суспільства, з урахуванням яких повинні визначатися всі інші цінності і блага [1].

С. Нейман обґрунтовуючи право людини на здоров'я через право на власність, акцентував, що здоров'я є найважливішим благом для людини будь-якого соціального положення [42, с. 68].

Щоб визначити право на здоров'я, треба розкрити дефініцію здоров'я у відповідності до Статуту ВООЗ «здоров'я – це благо, притому благо комплексне; елементи здоров'я перебувають у сфері відсутності хвороб і фізичних дефектів, у фізичній, душевній та соціальній сферах».

Міжнародно-правову регламентацію права на здоров'я досліджували вітчизняні та іноземні вчені Д. Г. Бартенев [1], А. В. Біляков [2], В. Г. Борисова-Жарова [3], Ш. Р. Долаєв [21], І. Я. Сенюта [38].

Право на здоров'я є тією загальнолюдоьською цінністю, яка закріплена в вираженні загальнолюдоьської волі шляхом співробітництва держав в прийнятті міжнародних документів в сфері охорони здоров'я. Його генезис, в значній мірі, пов'язаний зі становленням громадської системи охорони здоров'я в європейських державах.

1. Закріплення права на здоров'я як невід'ємного права людини пов'язано з громадським рухом за здоров'я в XIX столітті. Наприклад, у Німеччині з 1820 р. по 50-ті рр. XIX століття існував рух за здоров'я, представники якого обґрунтовували відповідальність держави як за здоров'я населення в цілому, так і за поліпшення якості медичного обслуговування для бідних верств населення [40]. У результаті, в XIX столітті, відбулося закріплення відповідальності держави за здоров'я населення і були прийняті перші внутрішньодержавні закони про охорону здоров'я. Далі, в XX столітті відбувається визнання здоров'я як права людини, яке забезпечується завдяки ефективному функціонуванню системи охорони здоров'я.

Але слід відзначити, що нормативно-правові акти, які регулювали питання охорони здоров'я існували ще в XVIII ст.*. Таким чином, на національному рівні виникла концепція права людини на здоров'я.

2. Наступним етапом стало закріплення даного права на універсальному рівні, шляхом прийняття міжнародних договорів, які створили матеріальне право на охорону здоров'я. Визнання права на здоров'я як одного із соціально-економічних прав людини на універсальному рівні вперше знайшло закріплення на конференції ООН, що проходила в Сан-Франциско в 1945 р. На цій конференції, бразильською делегацією був представлений Меморандум, в якому наводилася цитата архієпископа Нью-Йоркського Спеллмана про те, що медицина є однією з опор світу, що привило до прийняття Декларації про заснування ВООЗ.

Далі право на найвищий досяжний рівень здоров'я (далі як «право на здоров'я», «the right to health»**, «droit à la santé») було закріплено в Статуті (Конституції) ВООЗ 1946 р., де зазначається, що «здоров'я є станом повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутністю хвороб чи фізичних дефектів». Також в преамбулі вказано, що «володіння найвищим досяжним рівнем здоров'я є одним з основних прав кожної людини незалежно від раси, релігії, політичних переконань, економічного чи соціального становища». Наступним кроком деталізації права на здоров'я стало прийняття Алма-Атинської декларації 1978 р. і Всесвітньої декларації з охорони здоров'я, що була затверджена Всесвітньою асамблеєю охорони здоров'я в 1998 р. Право на здоров'я було закріплено також в ряді міжнародних та регіональних документів з прав людини.

Усі держави-учасниці ВООЗ, ратифікувавши Статут ВООЗ, взяли на себе зобов'язання щодо забезпечення та гарантування права на здоров'я, таким чином, визнавши його універсальний характер. З даної тези випливає те, що в позитивному міжнародному праві вперше знайшла відображення концепція права людини на здоров'я. Треба зауважити, що національні стандарти охорони здоров'я можуть суттєво відрізнятися від економічного, соціального, демократичного рівня держави, саме з цієї причини ВООЗ приймає низку рекомендацій, які встановлюють мінімальні вимоги щодо сфер охорони здоров'я.

Таким чином, головне значення визначення права на здоров'я в Статуті ВООЗ полягає в тому, що воно стало предметом захисту та регулювання міжнародного права, тим самим ставши відправною точкою для подальшої розробки і конкретизації даного права в інших міжнародних і національних документах.

* Наприклад, в Російській Імперії була створена медична поліція, яка була прообразом сучасної санітарної служби, з'явилося медичне законодавство: «Про збереження вулиць у чистоті для попередження заразливих хвороб» (1737 р.), «При ввезенні в Росію шовку та вовни з Константинополя витримувати карантин» (1762 р.); аналогічні медичні поліції були створені в багатьох європейських державах. Заслуговує уваги й перше законодавче регулювання аптечної справи, а саме «Про митний огляд припасів, що привезені для Аптекарьського наказу» (1689 р.); Морський Статут (1720 р.), в якому є розділ «Про утримання хворих», особлива увага приділяється організації санітарно-епідеміологічних заходів термінової евакуації з суден інфекційних хворих.

** Саме такий термін міститься в Статуті ВООЗ та інших міжнародних документах, використовується на міжнародному рівні при міжнародному співробітництві та при наукових дослідженнях, також він допомагає усвідомити, що мова йде не тільки про охорону здоров'я, але й про право на ряд умов, без яких реалізація здоров'я неможлива, а саме: доступ до чистої питної води, здорове екологічне середовище та ін.

У Загальній декларації прав людини 1948 р. йдеться про здоров'я як складову частину права на задовільний рівень життя: кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який необхідний для підтримки здоров'я і добробуту людини та її сім'ї (ст. 25). Отже, право на здоров'я у Загальній декларації прав людини 1948 р. було поставлено в один ряд з іншими соціальними правами людини в якості елемента широкого права на задовільний рівень життя, необхідний для підтримання здоров'я і добробуту людини та її сім'ї. Але при розробці проекту Декларації розглядалася й інша редакція, яка передбачала закріплення права на здоров'я в окремій статті 33: «Доступність найвищих досяжних стандартів охорони здоров'я є невід'ємним правом кожної людини, незалежно від її матеріального чи соціального стану в суспільстві. Відповідальність держави і суспільства за здоров'я громадян має забезпечуватися шляхом прийняття відповідних заходів у медичній і соціальній сферах», що дозволило більш детально відобразити місце права на здоров'я в каталозі прав людини як категорії природних прав людини. Безперечно, цікавим є той факт, що представник СРСР висловився проти прийняття надмірно невизначеного «абстрактного» права на здоров'я, наполягаючи на закріпленні більш конкретного формулювання «право на медичну допомогу».

Загальна декларація прав людини, будучи резолюцією Генеральної Асамблеї ООН, не має обов'язкової юридичної сили, але її положення вже давно діють як норми звичаєвого міжнародного права, які мають загальнообов'язковий характер, що не раз знаходило підтвердження в рішеннях Міжнародного Суду ООН. З вище сказаного, можливо зробити висновок, що право на здоров'я має звичаєвий характер.

Найбільш точна інтерпретація права на здоров'я, на нашу думку, міститься у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.^{***} (далі – Пакт). Саме текст ст. 12 припинив дебати щодо причин та наслідків відсутності в тексті Загальної декларації прав людини 1948 р. прямого закріплення права на охорону здоров'я. У ст. 12 зазначається, що держави, які беруть участь у даному Пакті визнають право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я. У цій статті також зазначено перелік заходів, які повинні вжити держави для реалізації даного права: забезпечити скорочення смертності дитячої та дитячої смертності і здорового розвитку дитини; забезпечити поліпшення всіх аспектів гігієни зовнішнього середовища і гігієни праці в промисловості; забезпечити попередження і лікування епідемічних, ендемічних, професійних та інших хвороб і боротьби з ними; створити умови, при яких всім забезпечувалася медична допомога і медичний догляд у разі хвороби. Положення статті про право на здоров'я має розумітися як право користування при необхідності різними службами, благами, послугами та умовами, потрібними для реалізації найвищого досяжного рівня здоров'я.

Також ст. 12 Пакту демонструє розуміння права на здоров'я, як і інших соціально-економічних прав, насамперед, як комплексного права, та вдало корелює з визначенням у Статуті ВООЗ. Зі змісту даної статті вбачається спроба виявити індикатори здоров'я в суспільстві (рівень смертності, дитячої смертності), визначити групи підвищеного ризику (немовлята, діти). Формулювання Пакту включає як традиційні підходи до концепції громадської охорони здоров'я (підпункти b і c), так і особливо наголошується про необхідність медичної допомоги та догляду. Таким чином, перелік заходів, про які йдеться в другій частині ст. 12 Пакту, відображає прагнення тлумачити термін «здоров'я» в широкому сенсі, що включає в себе гігієну навколишнього середовища, охорону здоров'я та проблеми профзахворювань та ін.

На сьогоднішній день не всі держави ще стали учасниками Пакту****, проте ними визнається зміст і обов'язковість права на здоров'я, що виражається у включенні відповідних положень в конституційне та інше законодавство, а також в участі в програмах міжнародних організацій, які реалізують забезпечення права на здоров'я на міжнародному рівні. Тому можна стверджувати, що триває звичаєво-правовий розвиток права на здоров'я, яке в даний час стало загальноновизнаним.

Право на здоров'я включає в себе також поняття «зміцнення здоров'я» відповідно до Оттавської хартії зміцнення здоров'я 1986 р., де даний термін розглядається як справедливість і рівноправність в сфері здоров'я. З позицій держави, у відповідності до Оттавської хартії зміцнення здоров'я 1986 р., в основі зміцнення здоров'я лежить добробут громадян і здоровий спосіб життя.

За досить тривалий період, що минув з моменту проголошення права людини на здоров'я в Статуті ВООЗ, Загальній декларації прав людини 1948 р., Пактові 1966 р., сукупність норм, які конкретизують право на здоров'я, еволюціонувала та придбала певну внутрішню структуру та ієрархію. Положення міжнародних актів регулюють різні питання в сфері здоров'я – від профілактики та запобігання епідемій і пандемій, боротьби з тютюновою епідемією до етичних проблем, які пов'язані з втручанням медицини в життя людини (біомедичні права людини).

*** Станом на січень 2013 р. Пакт ратифікували 160 держав.

**** Не є учасниками Пакту КНР, Індонезія, Саудівська Аравія; підписали, але не ратифікували: США, Куба, ПАР, Сан-Томе і Принсіпі, Республіка Палау, Союз Коморських Островів, Беліз.

3. Право на здоров'я та права людини, пов'язані зі здоров'ям, були кодифіковані у різних універсальних і регіональних договорах. Під час міжнародних конференцій ООН та конференцій спеціалізованих міжнародних інституцій держави взяли на себе далекосяжні міжнародно-правові зобов'язання щодо забезпечення права на здоров'я, орієнтовані на конкретні групи населення, які часто піддаються дискримінації, в тому числі жінки, діти, мігранти, особи, які живуть з ВІЛ/СНІДом. Ця тенденція була підтримана і на регіональному рівні.

Право на здоров'я гарантується також міжнародними документами, які присвячені захисту прав окремих категорій осіб: расові та етнічні групи [31; 24; 6], жінки [27; 26], діти [28; 23; 25; 32], працівники-мігранти [30], особи з різними формами інвалідності [7; 6; 41; 37], біженці [30].

У ст. 24 Конвенції про права дитини 1989 р. говориться про доступ до служб охорони здоров'я, які описуються як «засоби лікування хвороб і відновлення здоров'я». Конвенція 1989 р. становить особливий інтерес, тому що містить детальний перелік заходів, які необхідні для реалізації права дитини на здоров'я, конкретизуючи обов'язки держав у даній сфері, а саме: зниження рівня смертності немовлят і дитячої смертності; забезпечення надання необхідної медичної допомоги та охорони здоров'я всіх дітей з приділенням першочергової уваги розвитку первинної медико-санітарної допомоги; боротьби з хворобами і недоїданням, у тому числі в рамках первинної медико-санітарної допомоги, шляхом, серед іншого, застосування легкодоступної технології та надання достатньо поживного продовольства та чистої питної води, беручи до уваги небезпеку і ризик забруднення навколишнього середовища; надання матерям належних послуг по охороні здоров'я у допологовий і післяпологовий періоди, забезпечення інформацією всіх прошарків суспільства, зокрема батьків і дітей, щодо здоров'я і харчування дітей, переваги грудного годування, гігієни, санітарії середовища перебування дитини і запобігання нещасним випадкам, а також доступу до освіти та підтримки у використанні цих знань; розвитку просвітницької роботи та послуг у галузі профілактичної медичної допомоги та планування розміру сім'ї (ст. 24).

Необхідно також звернути увагу на регіональний договір в сфері захисту прав дитини – Африканську Хартію прав і соціального благополуччя дитини 1990 р. Хартія закріплює право дитини на найвищий досяжний рівень фізичного, психічного та духовного здоров'я (ст. 14). Далі текст Хартії містить докладний перелік зобов'язань держав, в цілому повторюючи текст Конвенції 1989 р.

4. Міжнародні документи, що гарантують заборону дискримінації щодо права на здоров'я є процесуальним правом на здоров'я. Основу якого складають Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., Конвенція про права людини та біомедицину 1997 р., Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., Європейська конвенція про соціальну та медичну допомогу 1972 р., Декларація про права людини щодо осіб, які не є громадянами країни, в якій вони проживають 1985 р.

У ст. 12 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. акцентується на ліквідації дискримінації щодо жінок при доступі до медичного обслуговування, а також на необхідності забезпечення догляду в до- і післяпологовий період. В аспекті заборони дискримінації – право на здоров'я згадується також у Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., відповідно до ст. 5 п. е пп. іv держави зобов'язуються «заборонити і ліквідувати расову дискримінацію ... особливо щодо здійснення ... права на охорону здоров'я, медичну допомогу».

5. Право на здоров'я знайшло відображення в документах, прийнятих в рамках ООН на рубежі тисячоліть [34]. З восьми цілей в сфері розвитку, які сформульовані в Декларації тисячоліття ООН, половина має пряме відношення до права на здоров'я: «зниження материнської та дитячої смертності; зупинити поширення ВІЛ/СНІДу, малярії та інших основних хвороб, від яких страждає людство, і покласти початок тенденції до скорочення їх масштабів; заохочувати фармацевтичну промисловість до забезпечення більш широкого розповсюдження основних ліків та їх більшої доступності для всіх» та інші.

Універсальний рівень закріплення права людини на здоров'я є важливою гарантією визнання світовою спільнотою даного права і накладає на держави обов'язок щодо створення механізмів його забезпечення, включаючи законодавчі, адміністративні, судові заходи.

6. Право на здоров'я також визнається декількома регіональними договорами, такими як Африканська хартія прав людини і народів 1981 р., Додатковий протокол до Американської конвенції про права людини в галузі економічних, соціальних і культурних прав, відомий як Сан-Сальвадорський протокол 1988 р. і Європейська соціальна хартія 1961 р., переглянута в 1996 р.

В Американській конвенції про права людини 1969 р. і в Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. містяться положення, які стосуються питань здоров'я, такі як право на життя, заборона катувань та іншого жорстокого, нелюдського і принижуючого людську гідність поводження, а також право на сім'ю і приватне життя. Якщо брати до уваги положення Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., то право на здоров'я відображено опосередковано через інші статті Конвенції, що знайшло підтвердження в практиці Європейського суду з прав людини [38].

Американська конвенція про права людини 1969 р. спочатку не містила ніякого переліку соціально-економічних прав. Право на здоров'я одержало закріплення в якості права людини в ст. 10 Додаткового протоколу у сфері економічних, соціальних і культурних прав 1988 р. до Конвенції 1969 р. (Сан-Сальвадорський протокол). Зазначена стаття перераховує детальний перелік зобов'язань держав щодо реалізації права на здоров'я: право на первинну медичну допомогу; поширення пільг в сфері медичних послуг; загальну імунізацію проти основних інфекційних хвороб; профілактики та лікування ендемічних, професійних та інших захворювань; освіти населення з питань профілактики і лікування хвороб; задоволення потреб в сфері здоров'я груп найвищого ризику.

7. Комітет з економічних, соціальних і культурних прав зазначив, що право на здоров'я тісно пов'язане з реалізацією інших прав людини і залежить від реалізації інших прав людини, включаючи право на продовольство, житло, роботу, освіту, участь, використання переваг наукового прогресу і застосування його результатів, життя, недискримінацію, рівність, заборону катувань, особисте життя, доступ до інформації та свободу асоціацій, зборів і рухів [23].

Право на здоров'я є комплексним та системним поняттям, яке для його ефективної реалізації включає: право на безкоштовну медичну допомогу, право на здорове робоче місце, право на здорове природне середовище; право на профілактику, лікування і контроль захворювань, право на доступ до лікарських засобів, право на доступ до безпечної питної води, право на інформацію про фактори, які впливають на здоров'я.

Реалізація права людини на здоров'я пов'язана з двома соціальними явищами: розвитком медицини і державною системою охорони здоров'я, з яких перша переважно орієнтована на здоров'я індивідів, друга – колективне здоров'я.

Саме турбота про громадське здоров'я визначала головні напрями міжнародно-правової взаємодії держав, тоді як охорона здоров'я індивіда – порівняно новий предмет міжнародно-правового регулювання. Дані сфери співробітництва (охорона громадського та індивідуального здоров'я) нерозривно пов'язані між собою, оскільки переслідують, в кінцевому підсумку єдину мету – вирішення проблем у сфері охорони здоров'я не тільки на державному рівні, а також на глобальному.

З вище сказаного можна зробити висновок, що чинні міжнародні угоди, які закріплюють права людини в сфері здоров'я, використовують різні формулювання, що відносяться як до медичної допомоги, так і до інших умов здоров'я. Право на здоров'я є основним загальною визначним невід'ємним правом людини, воно закріплене в багатьох міжнародних універсальних і регіональних договорах і підтверджене численними деклараціями і резолюціями міждержавних організацій і конференцій. Зокрема, національне законодавство з охорони здоров'я повинно базуватися на положеннях міжнародних договорів та звичаєвих нормах міжнародного права. Проте, зміст міжнародно-правових документів не дає чіткого уявлення про те, який обсяг прав індивіда і кореспондуючий йому обсяг обов'язків держав щодо реалізації права на здоров'я, тобто не дає вичерпної відповіді на питання про юридичний зміст даного права.

1. Бартенев Д. Г. Право на охрану здоровья в международном праве: Дис. ... канд. юрид. наук. Специальность 12.00.10 – Международное право; Европейское право / Д. Г. Бартенев; Науч. рук. В. С. Иваненко; Санкт-Петербургский государственный университет. – СПб., 2006. – 193 с. Библиогр.: с. 174-193.
2. Беляков А.В. Международно-правовые проблемы обеспечения здравоохранения: Дис. ... канд. юрид. наук. Специальность 12.00.10 – Международное право; Европейское право / А. В. Беляков; Институт государства и права Российской академии наук. – М., 2009. – 182 с.
3. Борисова-Жарова В.Г. Международно-правовые основы обеспечения права человека на здоровье: Дис. ... канд. юрид. наук. Специальность 12.00.10 – Международное право; Европейское право / В.Г. Борисова-Жарова; Дипломатическая академия Министерства иностранных дел Российской Федерации. – М., 2008. – 175 с.
4. Герасименко Н.Ф., Александрова О.Ю., Григорьев И.Ю. Законодательство в сфере охраны здоровья граждан / Под общ. руд. д-ра мед. наук, академика РАМН В.И. Стародубова. – М.: МЦФЭР, 2005. – С. 91 (320 с.)
5. Декларация про викорінення насильства щодо жінок 1993 р.
6. Декларация про права інвалідів 1975 р.
7. Декларация про права осіб, належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин 1992 р.

8. Декларация про права розумово відсталих осіб 1971 р.
9. Доклад ВОЗ о глобальной табачной эпидемии, 2009 год. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789244563915_us.pdf
10. Доклад ВОЗ о состоянии здравоохранения в Европе, 2009 г. Здоровье и системы здравоохранения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0006/117186/E93103R.pdf
11. Доклад ВОЗ о состоянии здравоохранения в мире, 2002 г. Уменьшение риска содействие здоровому образу жизни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/whr2002.pdf>
12. Доклад ВОЗ о состоянии здравоохранения в мире, 2003 г. Формирование будущего. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/whr2003.pdf>
13. Доклад ВОЗ о состоянии здравоохранения в мире, 2004 г. Изменить ход истории. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/russian/aids/who04/who_report04.htm
14. Доклад ВОЗ о состоянии здравоохранения в мире, 2005 г. Не оставим без внимания каждую мать, каждого ребенка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/whr2005.pdf>

15. Доклад ВОЗ о состоянии здравоохранения в мире, 2006 г. Совместная работа на благо здоровья [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/whr2006.pdf>
16. Доклад ВОЗ о состоянии здравоохранения в мире, 2007 г. Более безопасное будущее. Глобальная безопасность в области общественного здравоохранения в XXI веке [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/whr/2007/whr07_ru.pdf
17. Доклад ВОЗ о состоянии здравоохранения в мире, 2008 г. Первичная медико-санитарная помощь сегодня актуальнее чем когда-либо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/whr2008.pdf>
18. Доклад ВОЗ о состоянии здравоохранения в мире, 2010 г. Финансирование систем здравоохранения. Путь к всеобщему охвату населения медико-санитарной помощью [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/whr2010.pdf>
19. Доклад ВОЗ. Программа борьбы с ВИЧ/СПИДом: Основные достижения за 2008-2009 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int/hiv/pub/9789241599450/ru/index.html>
20. Доклад о глобальной борьбе с туберкулезом, 2012 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/tb/publications/global_report/gtbr12_execsummary_ru.pdf
21. Доклад о глобальных ответных мерах на ВИЧ/СПИД 2011 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/hiv/pub/progress_report2011/hiv_full_report_2011.pdf
22. Долаев Ш.Р. Прогресс в медицине и проблема защиты прав человека: Дис. ... канд. юрид. наук. Специальность 12.00.10 – Международное право; Европейское право / Ш. Р. Долаев; Российский университет дружбы народов. – М., 2004. – 176 с.
23. Замечание общего порядка 14 о праве на наивысший достижимый уровень здоровья // E/C.12/2000/4.CESCR от 4 июля 2000 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www2.ohchr.org/english/bodies/icomc/docs/8th/HRI.GEN.1.Rev9_ru.pdf
24. Конвенция МОП № 138 (Конвенция про мінімальний вік для прийому на роботу, 1973 р.)
25. Конвенция МОП № 169 (Конвенция про корінні народи і народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах 1989 р.)
26. Конвенция МОП № 182 (Конвенция про найгірші форми дитячої праці, 1999 р.)
27. Конвенция МОП № 183 про перегляд Конвенції (переглянутої) 1952 року про охорону материнства 2000 р.
28. Конвенция про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.
29. Конвенция про права дитини 1989 р.
30. Конвенция про статус біженців 1951 р.
31. Міжнародна Конвенция про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 р.
32. Міжнародна конвенция про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р.
33. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх 1985 р.
34. Мы, народы: роль Организации Объединенных Наций в XXI веке / Доклад Генерального секретаря, от 27 марта 2000 г. / UN doc. A/54/2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.un.org/russian/conferen/millennium/sgrp.htm>
35. Принципи захисту психічно хворих осіб та поліпшення психіатричної допомоги 1991 р.
36. Сажієнко Н.В. Забезпечення реалізації права на здоров'я в діяльності Європейського суду з прав людини / Н.В. Сажієнко/ Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / гол. ред. С.В. Ківалов ; відп. за вип. Л.І. Кормич. – Одеса : Національний університет «Одеська Юридична академія» : Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. – Вип. 45. – С. 138 – 148.
37. Сенюта І.Я. Медичне право: право людини на охорону здоров'я: Монографія. – Львів: Астролябія, 2007. – 244 с.
38. Стандартних правил забезпечення рівних можливостей для інвалідів 1993 р.
39. Тобес Брижит Право на здоров'я: теорія і практика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://krotov.info/lib_sec/19_t/tob/es_01.htm
40. Черниченко С.В. Теорія міжнародного права. Сучасні теоретичні проблеми в 2-х томах. Том 1. – М.: Изд-во «НИМІП».- 1999.
41. Neumann S. Die öffentliche Gesundheitspflege und das Eigentum / S. Neumann. – Berlin : Adolf Riek, 1847.

The right to health and international law

The right to health is a universal general value, which is enshrined in international legal documents in the area of health care. Its genesis is associated with the spread of the concept of human rights and the formation of public opinion in the European countries obligation of the State to provide the health care.

The major value of determining the right to health in the WHO Constitution is that this right has become the subject of the protection and regulation of international law is detected, thereby becoming the entry point for further development and specification of the rights in other international and national legal documents. Now the norms that specify the right to health have evolved and gained a certain internal structure and hierarchy. The provisions of international acts are regulated various issues in the field of health – from prevention epidemics and pandemics, combating the tobacco epidemic to the ethical issues that are associated with medicine intervention in human life (biomedical human rights). However, the content of international law does not give a clear idea of the scope of the individual rights and volume commitments corresponding to the states about the right to health.

The right to health and human rights related to health were codified in different universal and regional treaties. During the UN international conferences and conferences of specialized international organizations the states have undertaken far-reaching international legal liabilities to guaranteeing a right to health.

Міжнародне законодавство про мовні права.

Галина Янковська

У статті здійснено класифікацію міжнародних документів з мовних питань та проаналізовано правові норми, у яких закріплені мовні права.

In the article carried the classification of international documents on language issues and analyzed legal rules, where enshrined language rights.

Законодавче регулювання мовних питань нерідко стає актуальним у більшості країн світу. Тому й не дивним є той факт, що мовні права суб'єктів права знайшли своє відтворення і в міжнародних документах. Варто зазначити, що більшість з них ратифіковано Україною, а отже вони відповідно до ст. 9 Конституції України є частиною національного українського законодавства. Звідси постає потреба у належному вивченні таких документів.

Варто зазначити, що наукових праць з цього питання не так і багато. Так, І. Лішеву належить чи не перша спроба класифікувати міжнародні документи за хронологічним критерієм; у рамках розвідки щодо збереження етнокультурної ідентичності, запобігання етнополітичних конфліктів досліджувала міжнародні документи з мовних питань і О. Чугріна; у розрізі підтримки мовного різноманіття вивчала міжнародні документи Д. Тухватуліна тощо. Значно більше наукових праць присвячено вивченню окремих міжнародних документів з мовних питань: їх історії прийняття та ратифікації певною державою, проблемних моментів їх застосування, дослідження щодо вивчення мовних прав певних суб'єктів права. Але цілісного вивчення міжнародних документів з мовних питань наразі немає. Саме тому метою нашої статті є виокремити міжнародні документи, які заторкують мовні права; здійснити їх класифікацію; проаналізувати правові норми, у яких закріплені мовні права.

Аналіз міжнародних документів, які стосуються мовних питань, дає підстави здійснити їх класифікацію за різними критеріями: за хронологією прийняття відповідних документів, за органом прийняття, за сферою поширення, за предметом регулювання тощо. Ми ж проаналізуємо документи, беручи до уваги одночасно два критерії: орган прийняття міжнародного документа та дату його прийняття.

І. Міжнародні документи, прийняті Організацією Об'єднаних Націй.

1. *Загальна декларація прав людини* була прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року. У ній наявні окремі положення щодо лінгвістичних прав людини та загальних принципів їх дотримання. Зокрема у ст. 2 цього документа передбачений принцип недискримінації людини за мовною ознакою. Крім того, в окремих статтях згаданого документу особливо наголошується на принципі рівності у правах та перед законом, незалежно від мовної ознаки. Також у ст. 19 передбачено право людини на свободу переконань і на вільне їх виявлення.

2. *Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти* була прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 19 грудня 1962 року. У цьому документі подано визначення поняття «дискримінація». Також у пп. с п. 1 ст. 5 цього документа є положення про право осіб, які належать до національних меншин, використовувати чи викладати свою рідну мову.

3. *У Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації*, яка була прийнята 7 березня 1966 року Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, наголошується на дотриманні принципу рівності «для всіх без розрізнення... мови». Зокрема таке положення наявне в преамбулі до зазначеного документа.

4. У Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, який був прийнятий Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 1 грудня 1966 року, передбачено в п.2 ст. 2 обов'язок держав-учасниць гарантувати, що права, проголошені в цьому Пакті, здійснюватимуться «без будь-якої дискримінації щодо... мови».

5. *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права* був прийнятий Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 16 грудня 1966 року. У цьому документі, зокрема у ст. 2, також передбачений принцип недискримінації осіб за мовною ознакою. Окремо наголошено на принципі недискримінації за мовною озна-

кою у ст. 24 щодо будь-якої дитини. Крім того, цей принцип повинен бути дотриманим за будь-яких умов, навіть під час надзвичайного стану, про що зазначено у ст. 4 цього документа.

Разом з тим у п. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права передбачено лінгвістичні права, які гарантуються при розгляді будь-якого пред'явленого особі кримінального обвинувачення. Дещо ширше, чим у ст. 19 Загальної декларації прав людини розкрито право людини на свободу переконань і на вільне їх вираження, що насамперед видно навіть із структури статті. Разом з тим у ст. 27 цього документа передбачено право етнічних, релігійних, та мовних меншостей користуватися рідною мовою.

6. У *Завершальному акті Наради по безпеці і співпраці в Європі*, прийнятому 1 серпня 1975 року, було визначено декларацію принципів, якими держави-учасники керуватимуться у взаємних стосунках. Серед них у розділі VII передбачено принцип поваги права і основних свобод людини, включаючи свободу думки, совісті, релігії і переконань, для всіх, без відмінності раси, статі, мови і релігії.

7. *Конвенція про права дитини* була прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 20 листопада 1989 року. Як і в більшості міжнародних документів, у ст. 2 вищезазначеної конвенції передбачено принцип недискримінації за мовною ознакою. У цьому документі перераховані окремі лінгвістичні права дитини та зафіксовані й окремі принципи здійснення цих лінгвістичних прав.

8. У 1992 році 18 грудня резолюцією Генеральної Асамблеї ООН була прийнята *Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин*. Згідно зі ст. 2 цього документа особи, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, мають право користуватися своєю мовою у приватному житті та публічно, вільно та без втручання чи дискримінації у будь-якій формі. Разом з тим визначено і дії держав, які сприятимуть належній реалізації мовних прав цих осіб.

9. На Всесвітній конференції з прав людини, яка відбулася у Відні 5 червня 1993 року, була прийнята *Віденська декларація та Програма дій*. У цьому документі в п. 19 наголошувалося, що «особи, що належать до меншин, мають право користуватися плодами своєї культури, сповідати свою релігію і відправляти релігійні обряди, а також використовувати свою рідну мову у приватному житті і публічно, вільно і без втручання або якої-небудь дискримінації».

II. Міжнародні документи, прийняті Радою Європи.

1. *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод* була прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 року. У ст. 14 цього документа передбачено принцип заборони дискримінації, у тому числі за мовною ознакою. У цій Конвенції передбачені лінгвістичні права у сфері судочинства. Крім того, в ч.1 ст. 10 цього документа зазначені правові норми щодо права осіб на свободу вираження своїх поглядів, а в ч. 2 ст. 10 передбачено обмеження щодо здійснення цього права.

2. Прийнята 5 листопада 1992 року *Європейська хартія регіональних мов або мов меншин* (надалі – Хартія). Це перший міжнародний документ, положення якого спрямовані на врегулювання тільки мовних питань, а саме щодо використання у державах регіональних мов та мов меншин. У ньому наявні як і загальні цілі та принципи використання мов, так і передбачені заходи, спрямовані на використання та збереження регіональних або мов меншин у всіх сферах суспільного життя: в освіті, судовій владі, адміністративних органах та публічних послугах, засобах масової інформації, культурній діяльності та засобах її здійснення, економічному і соціальному житті.

3. *Рамкова конвенція про захист національних меншин* була прийнята Радою Європи 1 лютого 1995 року. Безумовно, всі лінгвістичні права, передбачені цим документом, стосуються виключно осіб, які належать до національних меншин.

III. Міжнародні документи, прийняті Організацією з безпеки і співробітництва в Європі.

1. 29 червня 1990 року був підписаний *Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЕ*. У ньому, по-перше, є положення щодо недискримінації осіб за мовною ознакою (п. 25.4). По-друге, у п. 32 вищезазначеного документа зазначається, що особи, які належать до національних меншин, мають право вільно виражати, зберігати і розвивати свою мовну самобутність, підтримувати і розвивати свою культуру у всіх її аспектах, не підпадаючи під які-небудь спроби асиміляції всупереч своїй волі (п. 32).

2. На Нараді глав держав і урядів держав-учасниць Наради з безпеки і співробітництва в Європі 21 листопада 1990 року була прийнята *Паризька хартія Нової Європи*. У цьому документі наголошувалося на підтримці самобутності національних меншин, у тому числі й мовної самобутності. Разом з тим у документі визнавалося право кожної людини на свободу думки, совісті, релігії і переконань, свободу вираження своєї думки без будь-якої дискримінації, адже «демократія є найкращою гарантією свободи вираження своєї думки, терпимості по відношенню до всіх груп в суспільстві та рівності можливостей для кожної людини»

3. У жовтні 1996 року були розроблені *Гаазькі рекомендації про права національних меншин на освіту*. Загальна настанова документа така: право представників національних меншин на збереження своєї самобутності може бути повністю реалізована лише в тому випадку, якщо вони отримують належне знання рідної мови під час освітнього процесу. У Гаазьких рекомендаціях подані конкретні заходи щодо реалізації цього положення.

4. У лютому 1998 року були розроблені *Ословські рекомендації про права національних меншин у мовній сфері*. Складається цей документ з 9 розділів, кожен з яких є своєрідною сферою застосування мовних прав: називання, релігія, життя співтовариств та недержавні організації, засоби інформації, економічне життя, адміністративна влада і загальні служби, незалежні національні установи, судова влада, позбавлення волі.

5. У вересні 1999 року були підготовлені *Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин в суспільно-політичному житті*. Питання мовних прав не є спеціальним предметом розгляду цього документа, однак певні положення з цього приводу все-таки є, наприклад, про бажане надання послуг публічних установ мовами національних меншин; про право користування іменами та назвами мовою меншин та визнання державними органами цих імен та назв тощо.

6. У жовтні 2003 року були розроблені *Рекомендації про використання мов меншин в телерадіомовленні*. У загальних принципах, викладених у цьому документі, передбачені основоположні мовні права осіб, у тому числі представників національних меншин. Разом з тим передбачені такі мовні права: право на свободу висловлення думки, що включає й право на отримання, пошук, передачу інформації та ідей рідною мовою; свобода вибору мови; право зберігати і розвивати свою самобутність, у тому числі шляхом використання мов у телерадіомовленні; право на рівність та недискримінацію за мовною ознакою.

IV. Міжнародні документи, прийняті ЮНЕСКО – Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

1. Другого листопада 2001 року Генеральною конференцією Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури була прийнята *Загальна декларація ЮНЕСКО про культурне різноманіття*. У додатку II «Основні напрямки плану дій по здійсненню Загальної декларації ЮНЕСКО про культурне різноманіття» передбачені пункти, які стосуються і мовних питань. Так, у п. 5 передбачено збереження мовної спадщини людства та сприяння самовираження, творчості та поширенню ідей на максимальній кількості мов; у п. 6 йдеться про заохочення мовного розмаїття – при збереженні поваги до рідної мови – на всіх рівнях освіти скрізь, де це можливо, а також вивчення декількох мов з раннього віку; у п. 10 визнано розширення мовного розмаїття в кіберпросторі.

2. У 2003 році 17 жовтня була підписана *Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини*. Одним із носіїв нематеріальної культурної спадщини визнано мову, тому документ стосується в тому числі й охорони мови.

3. У жовтні 2003 року були прийняті *Рекомендації щодо поширення та використання багатомовності і загального доступу до кіберпростору*. У документі йдеться про можливість самовираження кожної культури у віртуальному просторі на всіх мовах, у тому числі й мові корінного населення, а також про вжиття заходів щодо зменшення мовного бар'єру та активізації інтерактивного спілкування між людьми через Інтернет.

V. Інші міжнародні документи

1. До інших міжнародних документів варто віднести насамперед *Всесвітню декларацію лінгвістичних прав*, яка була прийнята 8 червня 1996 року. У цьому документі виокремлені невід'ємні індивідуальні лінгвістичні права особи (ст. 3). Разом з тим у першій главі перераховані загальні принципи такі, як принцип рівноправності та недискримінації. Також зафіксовані загальні лінгвістичні права будь-якої мовної спільноти та загальні лінгвістичні права будь-якої особи. У другій главі Декларації подано опис прав мовних спільнот та осіб за різними сферами: суспільна адміністрація та офіційні органи; освіта; власні імена; засоби комунікації та нові технології; культура; соціоекономічна сфера.

2. У Санкт-Петербурзі 4 грудня 2004 року на 24-му пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД був прийнятий *Модельний закон про мови*, який визначає принципи використання мов в офіційних сферах держав-учасниць СНД і спрямований на захист та підтримку всіх мов, які функціонують у цих державах.

Як показує проведене дослідження, міжнародні документи мають низку правових положень щодо використання мов, які можна згрупувати так: загальні норми (щодо принципів мовної рівності та/або недискримінації за мовною ознакою; щодо свободи поглядів та їх вільного висловлювання; щодо загальних мовних (лінгвістичних) прав); спеціальні норми: мовні права та/або обов'язки певних суб'єктів права (національних меншин, дітей, мовних спільнот, держав та ін.); мовні права суб'єктів права певної сфери (судочинства, освіти, кіберпростору тощо).

Загальні норми щодо використання мови наявні в більшості міжнародних договорів, їх дія стосується всіх осіб, поширюються вони на всі сфери суспільства. Ці положення є основоположними у всіх країнах, які ратифікували відповідні документи.

Як бачимо, у більшості документів міжнародного законодавства наявні правові норми щодо дотримання **принципу мовної рівності та/або принципу недискримінації за мовною ознакою** (заборона мовної дискримінації). Принцип рівності – це один із фундаментальних правових принципів. Якщо ж говорити про принцип мовної рівності, то всі, хто знаходяться в однаковому становищі, мають рівні мовні права, свободи та обов'язки.

Одним із шляхів забезпечення мовної рівності є заборона дискримінації за мовною ознакою, згідно з якою не дозволяється безпідставне неоднакове ставлення до осіб, що знаходяться в однакій мовній ситуації, чи однакового підходу до осіб, що знаходяться в різних мовних ситуаціях. Під терміном «неоднакове ставлення» слід розуміти певні відмінності, обмеження, розрізнення, винятки або переваги в ставленні до мовця. У міжнародному законодавстві наголошується на дотриманні принципів мовної рівності та недискримінації за мовною ознакою навіть під час надзвичайних станів, форс-мажорних обставин (ст. 24 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права).

У більшості міжнародних документів згадується про **право на свободу поглядів та їх вільне висловлювання**. Уперше це право було зафіксовано у Загальній декларації прав людини, де в ст. 19 зазначено: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів». Як бачимо це право включає: свободу мати власні переконання; свободу висловлювати свої переконання; свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї.

У ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права це лінгвістичне право подано з певними уточненнями, а саме щодо права на вільне вираження свого погляду, яке включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір (підкреслене з п. 2 ст. 19 – нове у порівнянні зі ст. 19 Загальної декларації прав людини).

У ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод додано ще й застереження про те, що зміст правової норми щодо права на свободу вираження своїх поглядів не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

Разом з тим у міжнародних договорах передбачено й обмеження щодо реалізації цього права, а саме: для поважання прав і репутації інших осіб; для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення (пп. а, б п. 3 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права). Більш поширений перелік обмежень подано у п. 2 ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які встановлюються в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду. Такі обмеження встановлюються законом.

Спеціальні норми щодо використання мови мають певне обмеження: за суб'єктом (стосуються певних суб'єктів), за сферою поширення (поширюються на певну сферу суспільства). Якщо говорити про суб'єктів, то варто зазначити, що мовні права та/або обов'язки в міжнародних документах стосуються, по-перше, індивідуальних суб'єктів: людини (особи), громадянина (іноземного громадянина), дитини, члена національної меншини тощо; по-друге, колективних суб'єктів: народу (корінного народу), національних меншин, мовних меншин, мовних спільнот; по-третє, держав (держав-учасниць, держав-підписантів, держав-учасниць).

Останнім часом особлива увага країн прикута до збереження мовної різноманітності світу, а тому в міжнародних документах збільшується кількість положень щодо мовних прав національних меншин чи осіб, які належать до національних меншин, адже саме їх мови (а вони можуть мати статус мов меншини, регіональної мови, міноритарної мови, мови корінного населення, рідної мови тощо) і потребують особливої уваги.

Разом з тим варто відмітити, що прослідковується поступовий рух від нормативного закріплення індивідуальних мовних прав до колективних. Особливо це помітно у Всесвітній декларації лінгвістичних прав, у якій закріплені й права мовних спільнот. При цьому під мовною спільнотою розуміють будь-яке людське суспільство, яке історично склалося на певній території (незалежно від того, визнано цей простір чи ні), яке ототожнює себе з народом і розвинуло спільну мову як природний засіб спілкування та культурного згуртування між його членами.

Що ж до сфери поширення мовних прав та/або обов'язків, то акцентується увага на таких: освіта, судочинство, адміністративні органи та публічні послуги (суспільна адміністрація та офіційні органи, адміністративна влада та суспільні служби), засобах масової інформації (засоби комунікації та нові технології, засоби інформації, телерадіомовлення), культурній діяльності та засобах її здійснення, економічному і соціальному житті. Наразі ж помітна тенденція до збільшення сфер поширення мовних прав, особливо це стосується інформаційної сфери, до якої відносимо і новітню сферу – кіберпростір. Подальше дослідження вбачається в аналізі мовних прав окремих суб'єктів права на основі міжнародних документів.

Михаил Баймуратов

Муниципальные права личности : теоретические подходы к определению и пониманию.

У статті розглядаються теоретичні підходи до визначення нової категорії прав людини – муніципальних прав особистості, що формуються в умовах становлення та розвитку інституту місцевого самоврядування в демократичній державі та функціонування особистості в рамках територіальної громади.

The paper examines the theoretical approaches to defining a new category of human rights - the rights of the individual municipalities, which are formed in the formation and development of local self-government in a democracy and the functioning of the individual within the territorial community.

Александр Егоров

Для выявления и анализа теоретических подходов к определению муниципальных прав личности, представляется необходимым исследовать этимологическое содержание термина «муниципальный», являющегося прилагательным к опорному термину «муниципалитет».

Муниципалитет (нем. *Munizipalitat*, от лат. *municipium* - город с правом самоуправления) – выборный орган в системе самоуправления. Для выполнения своих функций муниципалитет, как правило, может принимать обязательные решения, вводит местные налоги, имеет в собственности определенное законом имущество (т. н. муниципальная собственность) [1].

В Словаре финансовых и банковских терминов содержится более подробная характеристика муниципалитета: 1) в ряде стран совокупность выборных органов местного управления и самоуправления. Избирается населением соответствующих административно-территориальных единиц и рассматривается в конституционном праве как публично-правовые корпорации. Обычно муниципалитет состоит из выборной коллегии во главе с мэром, бургомистром и чиновничьего исполнительного аппарата. Может быть собственником муниципальных предприятий, жилищного фонда и другого имущества; ведает государственными школами, санитарными службами, местной полицией, а в ряде стран – различными учреждениями по медицинскому обслуживанию и социальному обеспечению. Главный источник собственных доходов муниципалитета – местные налоги. 2) Муниципалитетом также именуется самоуправляющаяся община с правами юридического лица (в США и ряде других стран это публично-правовая корпорация) [2].

Профессор Л.А. Велихов в работе «Основы городского хозяйства» (1928 г.) так объясняет значение термина «муниципалитет»: «*Munis*» по латыни значит тяжесть, тягота, бремя, а «*саріо*», «*гесіріо*» - беру, прилагаю. Соответственно, городское управление, как бы берущее на себя, по уполномочию города и с разрешения правительства, бремя общественной власти, выполнения общественных задач и распоряжения хозяйственными делами, называется муниципалитетом...» [3].

Таким образом, можно констатировать, что муниципалитет – это: а) выборный орган в системе самоуправления, формируемый самим населением; б) решающий определенные вопросы местного значения; в) принимающий в этих целях определенные нормативные акты; г) устанавливающий местные налоги; д) владеющий соответствующей собственностью.

Исходя из того, что термин «муниципальный» является прилагательным, можно сделать вывод, что он относится в смысловом отношении к термину «муниципалитет». Эта позиция находит свое подтверждение в

УДК 34.342.7 : 341.231.14

БАЙМУРАТОВ Михаил Александрович,

доктор юридических наук, профессор, Заслуженный деятель науки и техники Украины, заведующий кафедрой конституционного, административного и международного права Мариупольского государственного университета.

ЕГОРОВ Александр Евгеньевич,

кандидат юридических наук, заместитель прокурора Донецкой области.

© М. Баймуратов, 2013
© А. Егоров, 2013

Юридическом словаре, где «муниципальный» – означает относящийся к местному самоуправлению (далее – МСУ). Согласно Федеральному Закону «Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации» от 12 августа 1995 г. [4] термины «муниципальный» и «местный» и словосочетания с этими терминами применяются в отношении органов МСУ (далее – ОМСУ), предприятий, учреждений и организаций, объектов собственности и других объектов, целевое назначение которых связано с функциями МСУ [5].

Большой немецко-русский и русско-немецкий словарь содержат указания на синонимическое определение анализируемого термина – муниципальный, коммунальный – Kommunal – (опр. сл.); Gemeinde – (опр. сл.); муниципальные выборы – Kommunalwahlen; муниципальный округ – Kommunalbezirk [6].

В связи с выявлением органической и корреляционной связи термина «муниципальный» с термином «коммунальный», представляет интерес выявление этимологического содержания последнего, которое связано с термином «коммуна».

Словарь иностранных слов определяет термин «коммуна» таким образом: 1. Коллектив лиц, объединившихся для совместной жизни на началах общности имущества и труда. Трудовая коммуна. 2. Административно-территориальная единица в некоторых странах [7]. В контексте предпринятого исследования онтологическое и парадигмальное значения для нас имеет понятие 1).

Прилагательное «коммунальный» в Словаре русского языка толкуется как: 1. Относящийся к коммуне. Коммунальные выборы. 2. Относящийся к городскому хозяйству. Коммунальное хозяйство. Коммунальные услуги. Коммунальная квартира – квартира, в которой живут несколько семей. Коммуналка (разг.) – то же, что коммунальная квартира [8].

Словарь русского языка С. И. Ожегова толкует термин коммунальный следующим образом: 1) Коммунальный – относящийся к городскому хозяйству; 2) Коммунальный – См. коммуна [9].

В словаре русского языка Д. Н. Ушакова термин «коммунальный» толкуется в таком ключе: 1. прилагательное к коммуна в 1 и 2 знач. Коммунальный быт. Коммунальные выборы. 2. Относящийся к городскому обществу, принадлежащий к городскому хозяйству (офиц.). Коммунальный банк. Коммунальное хозяйство. Коммунальное предприятие. Коммунальные услуги (офиц.) – предоставляемые органами городского хозяйства гражданам средства жилищного благоустройства (например, водопровод, канализация) [10]. Следует указать, что в Великом тлумачному словнику сучасної української мови, содержится аналогичное толкование [11].

Представляется, что толкование анализируемого термина в Словаре русского языка Д.Н. Ушакова носит более комплексный и профильный характер в контексте проводимого нами исследования, т.к. оно, во-первых, охватывает его различные вариации, имеющие место в широком комплексе общественных отношений локального характера; во-вторых, оно прямо указывает на связь с городским (местным – Авт.) хозяйством; в-третьих, оно прямо увязано с коммунальными услугами, составляющими существенную часть т.н. «вопросов местного значения».

Уяснение терминологического аппарата даст нам возможность четко определить дефинитивное значение терминологической связки «муниципальные права личности», выявить их правовую природу, отразить доктринальные подходы к пониманию этого феномена и потенциальное нормативное «наполнение» этого термина. Ведь дефиниция, по словам В. М. Баранова, это многомерное многопространственное и многовекторное юридическое явление, это стержень, каркас, ядро, квинтэссенция будущего и действующего нормативно-правового акта [12].

Отсюда объективируется дефинитивное определение муниципального права, как отрасли национально-го права, регламентирующего муниципально-правовые, коммунально-правовые отношения, возникающие в сфере МСУ. В данной сфере продуцируются, возникают и функционируют муниципальные права личности.

Согласно профильной статьи Википедии – свободной энциклопедии, муниципальное право – это отрасль права, регулирующая правовые отношения, складывающиеся в области местного самоуправления. Понятие муниципальное право используется в трех основных значениях: как относительно самостоятельное правовое образование в системе права, как научная дисциплина, изучающая нормы муниципального права и регулируемые ими общественные отношения и как учебная дисциплина [13]. Нас интересует, прежде всего, первое значение.

Определение муниципального права, данное О. Е. Кутафиним и В. И. Фадеевым, отличается комплексным характером. Они полагают, что

«муниципальное право Российской Федерации – это комплексная отрасль российского права, представляющая совокупность правовых норм, закрепляющих и регулирующих общественные отношения, возникающие в процессе организации МСУ и решения населением муниципальных образований непосредственно, через выборные и другие ОМСУ вопросов местного значения, а также в процессе реализации отдельных государственных полномочий, которыми могут наделяться ОМСУ» [14].

Более дробную классификацию отношений МСУ, составляющих предмет отрасли муниципального права, предлагает Е. С. Шугрина. Она полагает, что это отношения: 1) возникающие в процессе формирования ОМСУ, связанные с разделением полномочий между представительными и исполнительными органами на местах; 2) складывающиеся в процессе деятельности ОМСУ по управлению муниципальным хозяйством, формированию и использованию местного бюджета, установлению и взиманию местных налогов и сборов, иные отношения, связанные с управленческой деятельностью; 3) возникающие в процессе осуществления принадлежащей народу власти (при использовании форм непосредственной демократии); 4) по поводу обязательств муниципальных органов перед органами государственной власти; 5) связанные с организацией и деятельностью особых муниципальных органов (органов территориального общественного самоуправления) [15].

По мнению Г. Н. Чеботарева, к перечню групп общественных отношений, составляющих предмет муниципального права, следует также добавить общественные отношения, возникающие в ходе взаимодействия, сотрудничества муниципальных образований, ОМСУ друг с другом, а также с коммерческими организациями, не являющимися муниципальными [16].

Вместе с тем, мы полагаем, что предмет муниципального права является существенно более широким. В него, кроме указанных, в обязательном порядке, входят: а) общественные отношения, возникающие в процессе реализации территориальной громадой (далее – ТГ) своей правосубъектности; б) общественные отношения, возникающие в процессе реализации членами ТГ своих коллективных и групповых интересов (прав и свобод – Авт.); в) общественные отношения, возникающие в процессе реализации членами ТГ своих индивидуальных интересов (прав и свобод – Авт.).

Думается, что эта позиция имеет глубокий прагматический потенциал – ибо в процессе своего функционирования на уровне локального социума ТГ, как первичный субъект МСУ (ст. 140 Конституции Украины), ее члены – жители территории с различным правовым состоянием, продуцируют системный комплекс интересов, которые находят свое проявление и реализацию в рамках правового концепта прав человека.

Действительно, следует признать продуктивной и методологически выверенной позицию М. А. Баймуратова, полагающего, что «глубокое теоретическое осмысление интереса в МСУ проявляется в его взаимоотношениях с интересами гражданского общества» [17]. Он отмечает, что еще К. Марксу принадлежит вывод о том, что интерес «сцепляет» членов гражданского общества [18], так как оно, в свою очередь, включает в себя все материальное общение индивидов в рамках определенной ступени развития производительных сил; организацию общества, развивающуюся непосредственно из производства и общения [19]; совокупность материальных жизненных отношений [20].

Отсюда являются правомерными выводы В. Ф. Сиренко, обладающие методологическим и праксеологическим значением о том, что «гражданское общество – это царство интересов» и что «интерес – язык гражданского общества, первейшее средство общения между людьми и вместе с тем побуждающая причина действий людей» [21]. Названный исследователь выстраивает самостоятельную систему координат, в которой гражданское общество является сферой проявления, существования и реализации интересов его членов и одновременно сферой детерминации их действий.

Однако, представляется, что следует обратить внимание на весьма важные внутренние механизмы, определяющие особую роль гражданского общества в этих процессах. Оказывается интерес «сцепляет» членов гражданского общества в силу того, что он представляет собой зависимость между необходимостью удовлетворения потребностей субъекта и возможностью их удовлетворения через его (субъекта) целенаправленную деятельность. В пользу такого вывода, по мнению В.Ф. Сиренко, свидетельствует следующее:

- а) непосредственная причина всякой целенаправленной человеческой деятельности лежит в сфере необходимости удовлетворения потребностей субъекта;
- б) так как средства или условия удовлетворения потребностей лежат за пределами субъекта, отчуждены от него, он вынужден вступать в отношения с другими субъектами, чтобы удовлетворить конкретную потребность;
- в) эти отношения всегда осознанны, всегда реализуются через сознательную целевую деятельность людей, которая многовариантна в поиске возможностей удовлетворения потребностей субъекта [22].

Среди современных ученых, рассматривающих категорию интереса в соотношении с потребностью, следует особо выделить позицию А. В. Малько и В. В. Субочева. По их мнению, интерес – это единство выражения внутренней индивидуальной сущности человека и отражения объективного мира, определяющего его социальный статус, выраженное в осознанной необходимости удовлетворения сложившихся и развивающихся потребностей в рамках существующих общественных отношений [23].

Творчески интерпретируя и дополняя указанных авторов, Е. А. Коробова к приведенному выше определению добавляет релятивистский фактор – она полагает, что интерес есть развивающееся свойство индивида, отражающее единство его внутренней индивидуальной сущности и понимания объективного мира, определяющего его социальный статус, выраженное в стремлении к удовлетворению сложившихся и развивающихся потребностей в рамках существующих общественных отношений [24].

Следует отметить, что указанные выше дефиниции интереса весьма часто рассматриваются и анализируются в органическом сочетании с потребностью, а в некоторых случаях даже с учетом того, что потребность является имманентной частью категории интереса. Так, Г. Ф. Шершеневич указывал, что «интерес предполагает, что человек осознает способность блага удовлетворить его потребность. Сознание и воля – без наличности обоих психических моментов нет интереса» [25]. Более убедительной и наглядной в этом аспекте представляется доктринальная позиция В. П. Грибанова, который определял интерес «как потребность, принявшую форму сознательного побуждения и проявляющуюся в жизни в виде желаний, намерений, стремлений...» [26]. Т.е., фактически, здесь речь идет о технологической цепочке возникновения праправа, формировании правовых форм поведения на основе устойчивого интереса. А, учитывая локально-территориальный характер возникновения такого интереса (в нашем случае – сфера МСУ – Авт.), речь идет о формировании муниципальных прав личности.

Такое понимание интереса является одним из вариантов объективно-субъективной концепции, где объективным выступает необходимость удовлетворения потребностей субъекта, а субъективным – осознание этой необходимости и сознательный поиск средств и способов удовлетворения потребностей [27]. В этот вариант концепции, по мнению М. А. Баймуратова, достаточно успешно вписывается интерес МСУ, что обосновывается следующим:

- истоки самоуправления, в том числе и местного, лежат в рамках гражданского общества. По мере своего становления и развития, МСУ, как материальная форма реализации интереса местного сообщества, легализуется государством и становится репродуктором территориально-личностных интересов, формируемых на локальном уровне, в процессе становления и взаимодействия гражданского общества и демократического правового государства (онтологическая связь между МСУ, ТГ и государством – Авт.);

- МСУ является оптимальным средством и, одновременно, доминирующей территориальной ареной удовлетворения существенных индивидуальных и групповых потребностей субъекта, посредством которого он самоутверждается и самореализуется в гражданском обществе (территориальный фактор во взаимосвязи МСУ и субъектом-членом ТГ и гражданского общества – Авт.);

- реализация конкретных потребностей субъекта преимущественно осуществляется в рамках системного сообщества – ТГ, которая проявляется через призму диверсификации интересов. Эта ТГ выступает в качестве системы-подсистемы и является объектом-субъектом в процессе удовлетворения интересов конкретных индивидов, местного сообщества, гражданского общества и государства [28] (гносеологическая связь между ТГ и ее членами-жителями определенной территории – Авт.).

К данным положениям, представляется возможным добавить следующие положения:

- МСУ является естественной и фактически единственной социальной экзистенциальной средой, в которой постоянно обитает индивидуум в контексте реализации своей жизнедеятельности, поэтому его индивидуальные, групповые, коллективные и иные уровни интереса формируются, проявляются и, преимущественно, реализуются именно в сфере МСУ (экзистенциальная связь между МСУ и человеком-членом ТГ – Авт.);

- интересы индивидуума в рамках локального социума формируются не произвольно, а, в большинстве своем, по уже выработанным ранее «социальным лекалам» возможного и должного поведения – правам человека (праксеологическая связь между человеком и социальной практикой в рамках МСУ – Авт.);

- формирование своеобразного «дерева интересов» индивидуума на локальном уровне социума «приземляет» права человека с общегосударственного уровня на локальный уровень социума, «муниципализирует» их в контексте привязки к естественным потребностям и устремлениям человека, и в контексте их реализации в рамках локального муниципального социума – ТГ (интерпретация прав человека в муниципальные права личности в рамках МСУ – Авт.);

- в рамках проявления индивидуумом интереса в МСУ проходит трансформация места и роли человека в современном государствоведении: вместо рассматриваемой нами триады «человек – личность – гражданин», возникает тетрада «человек – личность – гражданин – житель-член ТГ» (расширение позиций человека в современном государствоведении и его правового статуса в рамках МСУ – Авт.);

- в рамках такого интереса индивидуум в условиях повседневности начинает играть различные социальные роли на различных уровнях микросоциума (житель, плательщик местных налогов и сборов, собственник имущества, глава семьи, член семьи, учащийся, студент, работник, пенсионер и т.д.).

Совокупность данных факторов позволяет с большей определенностью говорить о комплексном характере муниципального права, ведь оно не является профилирующей (основной) самостоятельной отраслью права, поскольку, по мнению большинства специалистов-муниципалистов, у него отсутствует собственный основной метод регулирования. Поэтому согласно утвердившейся в юридической литературе позиции, муниципальное право представляет собой комплексное правовое образование [29].

По мнению И. В. Выдрина и А. Н. Кокотова комплексность муниципального права обусловлена, во-первых, тем, что его предмет образуют комплексные общественные отношения различных сфер – финансов,

налогов, землепользование и др., а, во-вторых, двойственной природой муниципальных правовых норм [30]. Действительно, своеобразие норм выражается в том, что они как бы распределены «по двум адресам». С одной стороны, они выступают как нормы основных отраслей права (например, конституционного, административного, финансового), а с другой – входят во вторичную правовую структуру – комплексную отрасль права. Однако, именно в связи с этим, представляется, что перманентное наполнение гуманистическим потенциалом муниципального права (международное публичное право, право прав человека /гуманитарное право/ - Авт.), не только подтверждает его комплексность, но и в соответствии с законами диалектики и формальной логики, формирует и расширяет его самостоятельность в качестве отрасли права.

Исследование упомянутого гуманистического потенциала муниципального права, напрямую затрагивают его природу и логику, и выводит нас на концепт муниципальных прав личности.

По мнению В. П. Малахова и Н. Д. Эриашвили, с позиций раскрытия природы муниципального права, слово «муниципальное» не совсем удачно; оно отражает данный тип права только в его современном состоянии и потому не должно приниматься в его строгом смысле, который способен отразить рассматриваемый тип права в целом [31]. Такая позиция подчеркивает существенные потенциальные возможности муниципально-го права с позиций его регулятивных способностей, возможностей и расширения круга регулируемых объектов, в который, как представляется, в обязательном порядке входят права человека, интерпретированные на локальном уровне в муниципальные права личности.

Для понимания существа муниципального права как типа, а не как «отраслеподобного» образования, В.П. Малахов предлагает узловыми (опорными – Авт.) считать понятия коммунальности и самоуправления [32].

Исходя из проведенного выше этимологического анализа опорных терминов муниципального права, понятие коммунальности непосредственно отражает взаимозависимое простое сосуществование людей в локальных общностях в рамках ТГ. Такое положение является крайне важным, ибо оно показывает особую значимость существования людей в локальном социуме в рамках повседневности. Хотя, будучи распространенным на общество, в целом, понятие коммунальности отражает лишь упрощенное состояние общественной жизни, в котором человек перестает быть реально значимой единицей, растворяется в обезличенных отношениях сосуществования по поводу элементарных жизненных функций и потребностей человека, но вместе с тем, это понятие, одновременно, показывает природу и механизм возникновения муниципальных прав личности.

Методологическим подходом к становлению и развитию ТГ в условиях коммунальности является фундаментальное положение теории общества о том, что общество является совокупностью структурированных (т.е. совершаемых по установленным, хотя и постоянно обновляемым образцам) взаимодействий [33].

Причем, такое взаимодействие имеет многоплановый характер. Р. Коллинз полагает, что чем более длительно, интенсивно и замкнуто взаимодействие между людьми, тем больше они будут отождествлять себя с некой группой (ТГ, местным сообществом – Авт.), и тем большее давление они будут чувствовать и оказывать в направлении подчинения локальным образцам поведения и веры, при условии равенства их сил и отсутствия конкуренции в борьбе за скудные ресурсы [34].

Таким образом, формированию механизма возникновения муниципальных прав объективно способствует ряд факторов, возникновение которых имеет доминирование коммуникативности: а) сожительство и коммуникация с другими людьми (собственно коммуникативный фактор – Авт.); б) сожительство с другими людьми в рамках ТГ (социальный фактор – Авт.); в) функционирование в качестве члена ТГ – жителя определенной территории (территориальный фактор – Авт.); г) сожительство и коммуникация с другими людьми с целью выживания (экзистенциальный фактор – Авт.); д) реализация индивидуальных прав человека посредством использования нормативного концепта таких прав, установленного публичной властью для всех членов социума (интеллектуальный фактор – Авт.).

Понятие самоуправления рассматривалось нами выше в контексте становления его системы. Одним из важнейших выводов относительно самоуправления является то, что оно отражает имманентную способность социальной системы функционировать и самовоспроизводиться за счет своих внутренних ресурсов, возникающих системообразующих связей.

Однако, следует учитывать, что в силу механического характера той системы, с которой связано муниципальное право, оно является по своей природе противоречивым и амбивалентным:

- с одной стороны, будучи механическим конгломератом, оно не способно быть в полном смысле слова определенным и жизнеспособным за счет своих внутренних ресурсов (низкая активность членов ТГ, ввиду общей социальной анемии; отсутствие надлежащей финансово-экономической базы и т.д.);

- с другой, будучи же определенным внешнесистемными условиями (подмена МСУ местным управлением, сужение компетенционной базы МСУ, вмешательство центральной власти в вопросы местного значения и т.д.), оно теряет свою сущность. Отсюда, МСУ нивелируется, низводится на уровень декоративного, управляемого, предсказуемого и индифферентного для государства феномена.

Поэтому, муниципальные права личности могут появиться только в условиях баланса двух тенденций, когда государство признает, легализует, гарантирует МСУ и рассматривает его как сферу реализации прав человека в контексте продуцирования членами ТГ интересов, «которые не совпадают с интересами государственными, но им и не противоречат» [35].

В данном аспекте представляется важным синергизация основных черт МСУ, муниципального права [36] с муниципальными правами личности.

1. МСУ, муниципальное право – это основная форма самоорганизующегося правового сообщества, но не на программном, а на практическом (прагматическом) уровне. С этой точки зрения, оно ближе всего к природе общественной жизни. Муниципальные права личности проявляются и формируются в контексте социальной экзистенции в пределах ТГ (принцип экзистенциальности муниципальных прав личности – Авт.);

2. МСУ, муниципальное право – это право неполитически (социально) организованного социума, но не общества. Чем четче видны различия между социумом как способом сосуществования людей на основе ролевой дифференциации и обществом как способом объединения людей в общность, тем очевиднее особенность муниципального права как типа (и как самостоятельной отрасли права – Авт.). В этих условиях локального социума муниципальные права объективно возникают с целью реализации многообразных ролевых позиций личности в сфере МСУ, обкатки их на практике и закрепления в виде вначале социальных, а затем и нормативных поведенческих стандартов (принцип синергизации и разделения локального социума и ТГ в контексте возникновения муниципальных прав – Авт.);

3. МСУ, муниципальное право – это групповое право в его наиболее последовательном и позитивном виде. Действительно, муниципальные права личности-члена ТГ возникают через коллективное восприятие и коллективную реализацию нормативного концепта прав человека и их интерпретацию на личностный, индивидуальный уровень (принцип дихотомии «коллективное-индивидуальное» в МСУ и в муниципальных правах – Авт.);

4. МСУ, муниципальное право по своей природе обычное, и чем более регулятивы и нормативы самоуправления являются обычаями, тем эффективнее действие муниципального права. Муниципальные права являются отражением основных прав человека, возникших в исторической ретроспективе из его поведенческих установок на основе обычного права (принцип преемственности муниципальных прав – Авт.);

5. МСУ, муниципальное право есть механизм (институт) управления конкретной общностью, имеющий смысл только в своей обособленности от аналогичных механизмов, действующих в других конкретных (локальных) общностях. Муниципальные права личности являются индикаторами наличия управленческих начал в управлении такой общностью (ТГ – Авт.) и кумулятивным средством реализации такого управления (принцип наличия управленческого потенциала в муниципальных правах – авт.);

6. МСУ, муниципальное право выступает в качестве оппозиционного к государственному праву, и имеет смысл именно и только в своей отличности от государственного права. Вместе с тем, МСУ, муниципальное право не противостоит праву государственному, а органично дополняет его, гуманизируя и муниципализируя его. При этом муниципальные права личности априори являются легитимными, так как их основные образцы (основные права человека – Авт.) уже легализованы государством и легитимированы социумом (принцип легальности и легитимности муниципальных прав – Авт.);

7. МСУ, муниципальное право – это сложное сочетание признаков административного и гражданского права, публичности и приватности. Иными словами, оно, с одной стороны, есть следствие связанности муниципального права с решением задач самоуправления; с другой – следствие невластности (в политическом смысле), не уголовно-правовой направленности системы принуждения и обособленности личной (но не частной) жизни. В этих условиях муниципальные права личности выступают не только связующим звеном между указанными отраслями, блоками правовой системы и принципами организации правовой жизни, но и в качестве компромисса между публичной властью и приватной жизнедеятельностью (принцип компромиссности муниципальных прав в дихотомии «публичное – приватное» – Авт.);

8. МСУ, муниципальное право опирается на принудительную консолидацию (не субординацию и не интеграцию), что обнаруживает глубинное родство МСУ, муниципального права с международным правом. В контексте муниципальных прав личности выстраивается технологическая цепочка «права человека (международные стандарты прав человека) – конституционные права и свободы человека и гражданина – муниципальные права и свободы личности», основанная на преемственности и международном признании муниципальных прав личности (Европейская Хартия местного самоуправления 1985 г. [37] и другие международные стандарты МСУ; ратификация указанной Хартии Украиной [38] – Авт.). (принцип международного признания муниципальных прав человека – Авт.);

9. МСУ, муниципальное право имеет последовательно светский характер, является ярким примером секуляризованного права. Муниципальные права личности регулируют статус жителя – члена ТГ, преимущественно и в подавляющем своем большинстве, в сфере светской жизни (принцип светскости муниципальных прав – Авт.);

10. МСУ, муниципальное право является матрицей для конституционного права. Причем как в контексте совершенствования форм государства (федерализм, для реальности которого конституционность значима более, чем для унитаризма, опирается на традиции муниципального права; унитаризм же, в свою очередь, огосударствует муниципальную правовую жизнь, выхолащивая муниципальное право как отрасль [39]), так и в контексте расширения кадастра основных прав человека на основе совершенствования и расширения перечня муниципальных прав личности (принцип нормообразующего потенциала муниципальных прав – авт.);

11. МСУ, муниципальное право есть наиболее простое средство подчинения человека. Тут В. П. Малахов утверждает, что в данном контексте в своей особенности человек не нужен, он нужен только с точки зрения его способности к коммунальности [40]. Думается, что такой подход страдает излишней категоричностью. Подтверждением чему является институционализация муниципальных прав личности, которые всесторонне обогащают коммунальные отношения, на основе которых действует ТГ, дают реальную возможность учитывать при их реализации интересы и права индивидуумов – членов ТГ (принцип единства групповых и индивидуальных интересов в муниципальных правах – Авт.);

12. Наконец, В. П. Малахов утверждает, что МСУ, муниципальное право не связано с правами человека, с их реализацией во всей полноте [41]. Данный вывод представляется недостоверным, дисфункциональным, онтологически неправильным, гносеологически ущербным и методологически необоснованным. Его появление связано с отрицанием роли антропологического фактора в конституционализации МСУ и институционализации локального социума в рамках ТГ. Обоснованно представляется, что именно муниципальные права личности и есть не что иное, как конституционные права и свободы человека и гражданина, интерпретированные на локальный уровень социума (принцип системного единства основных прав человека и муниципальных прав личности – Авт.).

Таким образом, только используя человеческое измерение конституционно-правовой и муниципально-правовой действительности, вооружившись антропологической методологией, можно выявить теоретические концепты муниципальных прав личности, в качестве которых выступают конституционные права и свободы человека и гражданина, интерпретированные на локальный уровень социума, т.е. те права и свободы, которые осуществляются человеком в рамках МСУ и ТГ.

1. Муниципалитет [Электронный ресурс] // Энциклопедический словарь. – Режим доступа: <http://www.edudic.ru/bes/40225/>
2. Муниципалитет [Электронный ресурс] // Словарь финансовых и банковских терминов. – Режим доступа: <http://ubr.ua/glossary/%D0%BC/municipalitet>
3. Велихов Л. А. Основы городского хозяйства / Л.А. Велихов. – М. ; Л. : Госиздат, 1928. – С. 5.
4. Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации : Федеральный закон Российской Федерации от 12 августа 1995 г. – М., 1995.
5. Муниципальный [Электронный ресурс] // Юридический словарь. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/16220>
6. Муниципальный [Электронный ресурс] // Большой немецко-русский и русско-немецкий словарь. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/ger_rus/189545/
7. Коммуна [Электронный ресурс] // Словарь иностранных слов. – Режим доступа: <http://www.onlinedics.ru/slovar/inyaz/k/kommuna.html>
8. Коммунальный [Электронный ресурс] // Словарь русского языка. – Режим доступа: <http://www.onlinedics.ru/slovar/inyaz/k/kommunalnyj.html>
9. Коммунальный [Электронный ресурс] // Словарь русского языка С.И. Ожегова. – Режим доступа: <http://www.onlinedics.ru/slovar/ojegov/k/kommunalnyj.html>
10. Коммунальный [Электронный ресурс] // Словарь русского языка Д. Н. Ушакова. – Режим доступа: <http://www.onlinedics.ru/slovar/ushakov/k/kommunalnyj.html>
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. Т. В. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – С. 446.
12. Баранов В. М. Законодательная дефиниция как общеправовой феномен / В. М. Баранов // Законодательная дефи-

- ниция: логико-гносеологические, политико-юридические, морально-психологические и практические проблемы : материалы междунар. «круглого стола» (Черновцы, 21 – 23 сентября 2006 г.) / под ред. В. М. Баранова, П. С. Папуркивского, Г. О. Матюшкина. – Н. Новгород : Нижегород. исслед. науч.-прикл. центр «Юрид. техника», 2007. – С. 26.
13. Муниципальное право [Электронный ресурс] // Википедия. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki>
14. Кутафин О. Е. Муниципальное право Российской Федерации / О. Е. Кутафин, В. И. Фадеев. – М. : Велби, 2006. – С. 12.
15. Шугрина Е. С. Муниципальное право Российской Федерации / Е. С. Шугрина. – М. : Проспект, 2007. – С. 22.
16. Чеботарев Г. Н. Муниципальное право РФ [Электронный ресурс] / Г. Н. Чеботарев, М. А. Черепанов, А.А. Шишкин. – М. : Право, 2006. – Режим доступа: http://vasilieva.narod.ru/mu/stat_rab/books/MP_RF/MP_RF2.htm
17. Баймуратов М. А. Международное сотрудничество органов местного самоуправления Украины : дис. ... д-ра юрид. наук / М. А. Баймуратов. – О., 1996. – С. 27.
18. Маркс К. Святое семейство, или критика критической критики // Соч. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – Т. 2. – С. 134.
19. Маркс К. Немецкая идеология // Соч. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – Т. 3. – С. 35.
20. Маркс К. К критике политической экономии // Соч. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – Т. 13. – С. 6.
21. Сиренко В.Ф. Интересы – власть – управление / В.Ф. Сиренко. – К. : Наук. думка, 1991. – С. 6.
22. Там же.

23. Малько А. В. Законные интересы как правовая категория / А. В. Малько, В. В. Субочев. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юрид. центр Пресс», 2004. – С. 25.
24. Коробова Е. А. Законные интересы личности в конституционном праве Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Е.А. Коробова. – Челябинск, 2005. – С. 15.
25. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права : в 2 т. / Г.Ф. Шершеневич. – М. : Юрид. колледж МГУ, 1995. – Т. 2, вып. 2, 3, 4. – С. 200.
26. Грибанов В.П. Интерес в гражданском праве / В.П. Грибанов // Сов. гос. и право. – 1967. – № 1. – С. 49-56.
27. См. подробнее: Сиренко В.Ф. Проблема интереса в государственном управлении / В.Ф. Сиренко. – К. : Наук. думка, 1980. – С. 6-18; Сиренко В. Ф. Обеспечение приоритета общегосударственных интересов: (Организационно-правовые вопросы). – К. : Наук. думка, 1987. – С. 6-16.
28. Баймуратов М. А. Международное сотрудничество органов местного самоуправления Украины : дис. ... д-ра юрид. наук / М. А. Баймуратов. – О., 1996. – С. 28-29.
29. Див.: Казанчев Ю. Д. Муниципальное право : учебник / Ю.Д. Казанчев, А.Н. Писарев. – М. : Новый юрист, 1998; Кудилинский М. Н. Муниципальное право России : учебник / М.Н. Кудилинский, И. А. Шевелева. – СПб. : Издат. дом С.-Петербург. гос. ун-та, изд-во юрид. фак. С.-Петербург. гос. ун-та, 2005; Батанов О. В. Муниципальное право Украины : підручник / О. В. Батанов ; відп. ред. М.О. Баймуратов. – Х. : Одіссей, 2008. – (Сер.: Інноваційні освітні технології у муніципальному праві).
30. Выдрин И.В. Муниципальное право России : учебник / И. В. Выдрин, А. Н. Кокотов. – Екатеринбург : Урал. гос. юрид. акад., 1999. – С. 23.
31. Малахов В.П. Методологические и мировоззренческие проблемы современной юридической теории : монография / В. П. Малахов, Н. Д. Эриашвили. – М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2011. – С. 387.
32. Там же.
33. Филиппов А. Теоретическая социология / А. Филиппов // Теория общества. Фундаментальные проблемы : сб. ст. – М. : Канон-пресс-Ц, 1999. – С. 13.
34. Коллинз Р. Социология: наука или антинаука? / Р. Коллинз // Теория общества. Фундаментальные проблемы : сб. ст. – М. : Канон-пресс-Ц, 1999. – С. 39.
35. Баймуратов М.А. Международное сотрудничество органов местного самоуправления Украины : дис. ... д-ра юрид. наук / М.А. Баймуратов. – О., 1996. – С. 32.
36. Див.: Малахов В. П. Методологические и мировоззренческие проблемы современной юридической теории : монография / В.П. Малахов, Н. Д. Эриашвили. – М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2011. – С. 387-388.
37. Европейская хартия местного самоуправления 1985 г. – СЕ, 1990. – 14 с.
38. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування : Закон України від 15 липня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 38. – Ст. 249.
39. Див.: Малахов В. П. Методологические и мировоззренческие проблемы современной юридической теории : монография / В.П. Малахов, Н.Д. Эриашвили. – М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2011. – С. 388.
40. Там же.
41. Там же.

SUMMARY

The paper examines the theoretical approaches to defining a new category of human rights - the rights of the individual municipalities, which are formed in the formation and development of local self-government in a democracy and the functioning of the individual within the territorial community. Investigate the etymological meaning of the term "municipal rights of the individual" in view of key words of its components, as well as on the basis of the latest achievements of humanitarian (anthropological) approach in jurisprudence and modern munitsipalistiki in the context of developing a municipal law. Examines the role of interest in the development of human rights in local government, which is determined by the fact that the origins of government, including local, are in civil society. As its formation and development, local government, as a material form of the realization of interest of the local community, the state and becomes legalized propagator territorial personal interests, formed at the local level, in the process of formation and interaction between civil society and the democratic rule of law (ontological relationship between local government , territorial communities and the state - Ed.) local government is the best means and, at the same time, the dominant territorial arena to meet the essential needs of the individual and group entity, through which he asserts himself and self-fulfilling in civil society (territorial factor in the relationship of local government and the subject member territorial community and civil society - Ed.), implementation of the specific needs of the subject mainly carried out in the framework of systems of association - the territorial community, which manifests itself through the prism of the diversification of interests. This community serves as the system and sub-system is the object-subject in the interests of specific individuals, the community, civil society and the state (the epistemological relationship between the territorial community and its members, residents of a certain area - Ed.), The local government is the natural and in fact the only existential social environment in which the individual is constantly lives in the context of their life, so it is individual, group, collective and other levels of interest generated, manifested mainly realized precisely in the area of local government (the existential relationship between local government and the man - a member of the territorial community - Ed.) individual interests within the local society formed not arbitrarily, but for the most part, on already worked out before «social patterns» possible and appropriate behavior - Human Rights (praxeological link between human and social practices within the local government - Ed.).

Юрій Лисюк

Окремі питання забезпечення культурних прав і свобод людини.

Права і свободи людини уявляють собою багатогранне та досить складне явище, яке постійно доповнюється, змінюється та знаходить своє відображення у всіх без виключення сферах життя людини. У кожній сфері життя людини права і свободи складають сферу автономного існування індивіда, його життєдіяльності як окремо так і в соціумі. Вони вважаються природними, оскільки саме глибоке розуміння свободи походить від доцільності визнання свободи людини і не в якому разі не може бути порушено.

Права та свободи людини є центральним елементом, основою конституційно-правового статусу особи. Саме в правах та свободах юридично оформляються стандарти поведінки людини, що визнаються і гарантуються державою. Закріплення в конституції, інших актах чинного законодавства прав та свобод людини, їх обсяг, види та зміст на сьогодні є однією з пріоритетних проблем цивілізації. Водночас становлення та розвиток таких прав - це суттєва ознака відповідного ступеня демократизації усіх політичних та суспільних інститутів в державі, зрілості громадянського суспільства, показник, що характеризує певну державу як правову [2, с. 16].

В цьому сенсі в нашій державі особливої актуальності набуває питання вивчення природи конституційних культурних прав та свобод людини. В юридичній літературі наголошується, що у ХХІ столітті культурні права набули особливого значення для всіх країн світу й стали невід'ємною складовою конституційно-правового статусу людини. Отже, вітчизняні правознавці справедливо підкреслюють, що культурні права та свободи людини - це можливість збереження й розвитку національної самобутності особи, доступу до духовних досягнень свого народу, всього людства, їх засвоєння та використання, участь у подальшому їх розвитку [6].

В науковій літературі існує досить багато різних розумінь науковців стосовно поняття культурних прав та свобод людини. Так, Ж. Пустовіт виходячи із загального розуміння культурних прав та свобод людини в Україні вважає, що за своєю суттю вони є мірою духовності, яку гарантує особі держава з урахуванням умов життя та діяльності громадян, суспільства та самої держави. Таким чином, за своїм змістом культурні права та свободи - це духовні блага, які надає держава. Останні ж являють собою межі та спосіб поведінки чи діяльності особи в культурній сфері [4, с. 58].

Взагалі, якщо розглядати в сучасній юридичній науці певні тлумачення культурних прав та свобод людини, слід наголосити, що на сьогодні їх системний аналіз набуває все більшого значення, адже проблеми освіти, доступу до культурної й історичної спадщини відіграють все більшу роль у процесі формування нового типу інформаційного суспільства. Адже як, свідчить історичний досвід європейських держав, питання розвитку культури в державі, а отже, й проблеми забезпечення культурних прав та свобод людини, складають фундамент демократичного розвитку сучасних держав. Однак, в процесі боротьби за права та свободи людини основним фактором, що змушує людей відстоювати їхні права, саме стають проблеми забезпечення та задоволення культурних прав і свобод людини.

Так, наводячи характеристику культурних прав та свобод людини у загальному їх розумінні, треба знову ж таки наголосити, що їх потрібно розглядати на рівні з такими правами та свободами людини, як особисті, політичні, економічні чи соціальні.

Особливого значення культурні права та свободи людини набувають в умовах розвитку України, як демократичної, соціальної та правової держави. Безумовно, це стає засобом задоволення культурних інтересів людини та складає один із елементів механізму правового регулювання суспільних відносин. Так, О. Костенко, наголошує, що як показує світовий досвід, існує така закономірність: чим нижче соціальна культура, тим вище рівень корупції [3].

ЛИСЮК Юрій Валерійович,

начальник відділення юридичного забезпечення кандидат юридичних наук,
доцент (Одеський державний університет внутрішніх справ).

Дійсно проблематика рівня соціальної культури в Україні існує та певним чином відображає реальний стан справ у державі, зокрема не можна не погодитись з вищевказаною думкою відносно того, що рівень корумпованості прямо залежить від рівня соціальної культури людини в суспільстві, як індивідуально, так і в цілому.

Окрему увагу треба приділити тому, що у процесі становлення та розвитку будь-якої правової держави особливого значення набуває не тільки стан правового забезпечення дотримання прав і свобод людини в суспільстві, а й стан економічного розвитку держави. Адже, процес формування політичної системи, державності, публічної влади під час процесу трансформації українського суспільства, в тому числі системи прав і свобод людини, є таким же актуальним, як і проблематики перетворень в економічному секторі. Таку думку висловив В. Селіванов, з яким треба дійсно погодитись та підкреслити, що економічний розвиток прямо залежить від статусу людини, її розвитку та становлення в соціумі [5, с. 13].

Якщо говорити про правову природу культурних прав і свобод людини, їх правове закріплення, особливості, то в першу чергу треба розглянути їх основу, а саме правове забезпечення культурних прав і свобод людини в Конституції України.

Відповідно до ст. 53 Конституції України закріплюється право кожного на освіту незалежно від наявності або відсутності в нього громадянства України. Цією ж статтею закріплюються право на доступну й безоплатну дошкільну, повну загальну середню, професійно-технічну, вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах; право учнів і студентів на одержання державних стипендій та пільг; право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі тощо [1]. Вищевказані норми права визначають особливості реалізації різних варіантів поведінки особи, що є складовою загального права на освіту.

Як відомо, ще з давніх часів виникнення, розвитку та становлення прав та свобод, саме людина з самого початку свого життя вчиться певним навичкам, накопичує знання та постійно знаходиться у стані боротьби за свої права у всіх сферах життя. Тому, саме культура поведінки в той чи інший ситуації, його освіта відіграє вирішальну роль щодо його подальшого становлення, розвитку в соціумі та безумовно є вирішальним ступенем та показником розвитку правової держави. Це все є основою додержання прав та свобод людини як взагалі так і в окремих напрямках його життєдіяльності.

Відповідні норми права, які були проголошені в Конституції України відносно права на освіту повністю відповідають принципам установленим міжнародних нормативно-правових актів. Це в першу чергу, Загальна декларація прав людини 1948 року і Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року. Підтвердженням того, що норми права в Конституції України відповідають нормам права та принципам міжнародного законодавства, є те, що ст. 26 декларації визначає: "Кожна особа має право на освіту. Освіта має бути безкоштовною хоча б у тому, що стосується початкової та загальної освіти. Початкова освіта має бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта має бути доступною широкому загалу, а вища освіта повинна бути рівною мірою доступною для всіх на підставі здібностей кожного. Освіта має бути спрямованою на повний розвиток особистості, підвищення рівня поваги до прав людини й основних свобод" [7]. Також, ст. 13 вищезгаданого пакту, говорить про те, що його держави-учасниці визнають право кожної особи на освіту й погоджуються з тим, що вона має бути орієнтованою на всебічний розвиток індивіда, формування відчуття особистої гідності, поваги до прав та свобод людини [8].

Згідно зі статтею 36 Конституції України, передбачено, що до інших прав людини відноситься право на свободу об'єднуватись у політичні партії та громадські організації для здійснення захисту своїх прав і свобод. Саме створення таких організацій може в подальшому сприяти реалізації та захисту культурних прав і свобод людини.

Стаття 23, 24 Конституції України закріплює, вільний розвиток особистості й рівноправ'я громадян України, їх рівність перед законом і забезпечення однакових можливостей у громадсько-політичній і культурній сфері. Якщо більш детально зупинитись на характеристиці рівності прав людини перед законом, то в першу чергу треба сказати, про те що законодавець впроваджуючи до законодавства термін "рівність прав" вважав, що будь-яка людини повинна бути рівною перед законом. Але на жаль цей термін не завжди виконується, оскільки існує досить багато причин та умов при яких це інколи не виконується, а в багатьох випадках взагалі не виконується. Це в свою чергу стає тим фактором який може спричинити протиправні посягання на людину, її законні права та свободи.

Також, ч. 2 ст. 24 Конституції України передбачає заборону привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками впливає право кожного громадянина на рівні права та свободи з іншими громадянами незалежно від наведених ознак.

Враховуючи вищевикладене треба зазначити, що культурні права та свободи людини є невід'ємною та складовою частиною основних прав і свобод людини. Саме розвиток та становлення культурних прав з самого початку життя є основою для подальшого становлення людини в соціумі та досягнень на благо розвитку правової держави, оскільки саме рівень правосвідомості та культури людини прямо залежить від рівня розвитку та економічного потенціалу держави.

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30.
2. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. - К.: Юридична думка, 2008. - 252 с.
3. Костенко О. Про підвищення ролі суспільних наук у модернізації України // Віче. - 2010. - № 13. - С. 25-27.
4. Пустовіт Ж. М. Актуальні проблеми прав і свобод людини та громадянина в Україні: Навч. посіб. - К.: КНТ, 2009. - 232 с.
5. Селіванов В. М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти. - К.: Ін Юре, 2002. - 724 с.
6. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України: Академічне видання. - Х.: Право, 2009. - 468 с.
7. Загальна декларація прав людини // Міжнародний захист прав і свобод людини. Збірник документів. - М., 1990.
8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. - К.: Укр., Правнича фундація: Право, 1995.